

Η ΣΕΛΗΝΗ

ΚΑΤΑ ΤΟΥΣ ΜΥΘΟΥΣ ΚΑΙ ΤΑΣ ΔΟΞΑΣΙΑΣ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΛΑΟΥ*

Α'.

Όνομα τῆς Σελήνης.—Προσωποποιία.—Μάννα τῆς Σελήνης.—Δεῖπνον τῆς Σελήνης.—Σελήνη εἰς τὰ παραμύθια.—Καθέλκυσσις ὑπὸ μαγισσῶν.—Σελήνη ὡς ἀγελάς.—Ός κεφάλι τυρί.

Τὸ κοινὸν ἑλληνικὸν ὄνομα τῆς σελήνης εἶναι φεγγάρι μὲ ὑποκοριστικὸν τύπον, ἀπολέσαντα τὴν ὑποκοριστικὴν δύναμιν αὐτοῦ¹. Ὁ μεγεθυντικὸς τύπος εἶναι φέγγαρος καὶ σπανιώτερον φέγγαρι² καὶ φεγγάρα³.

Ὁ ἀπλοῦς τύπος φέγγος εἶναι ἐν χρήσει μετὰ τοῦ σελήνη κατὰ τοὺς μέσους χρόνους⁴ διατηρήθη ἐπίσης μεχρὶ τῆς σήμερον ἐνιαχοῦ τῆς Ἑλλάδος. Πλὴν τῆς ἀρχαίας σημασίας, ἣν ἔχει συνήθως εἰς δημοτικὰ ἄσματα⁵, ἡ λέξις

* Ἐδημοσιεύθη γερμανιστὶ ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν *Der Mond in Sage und Glauben der heutigen Hellenen*, ἐν *W. H. Roscher, Studien zur griechischen Mythologie u. Kulturgeschichte*, 4tes Heft, über *Selene und Verwandtes*. Leipzig 1890, σ. 173-189.

1. Ὑποκοριστικὸν τοῦ φεγγάρι, φεγγαράκι, ἐν Φαράσοις τῆς Καππαδοκίας ὁ φεγγουσκός (*Dawkins, Modern Greek in Asia Minor*, σ. 656).

2. Ἀμφότεροι οἱ τύποι, οἱ μεγεθυντικοὶ καὶ ὁ ὑποκοριστικὸς, περιλαμβάνονται ἐν τῷ σκώμματι: «Φέγγος φέγγαρος καὶ τῆς Ἀξιᾶς ὁ φέγγαρος, ὄχι τῆς Ἀμοργοῦ τὸ φεγγαράκι!» (*Πολίτου, Παροιμίαι*, λ. φεγγάρι 36) ἐν παραλλαγῇ χιακῇ (ἀκλήρημα χωρικῶν τῆς Καλαμωτῆς): «ὦ μάννα μου, ἕνα φεγγάρι φέγγαρος, ὄχι σὰν τὸ δικό μας τὸ καταφαγωμένο!» (*ΚΠ. Σύλλογος*, τ. ΙΘ', σ. 142). Ἐν θηραϊκῇ παραλλαγῇ «φέγγα-φέγγαρο» (*F. Hiller von Gaertringen, Thera*, τ. IV, 2, σ. 182).

3. Χατζιδάκι, Γλωσσολογικαὶ μελέται, σ. 126.

4. Ὁ Κοραῆς (εἰς Ἡλιοδώρ. Αἰθιοπ., τ. Β', σ. 290. Ἄτακτα Δ' 644) διατείνεται ὄχι πολὺ πιθανῶς ὅτι ἤδη παρ' Ἀριστοφάνει (*Βατράχ.* 454) ἡ λέξις φέγγος κεῖται εἰς τὴν σημασίαν τοῦ σελήνη. Εἰς τὰ παραδείγματα τῆς χρήσεως τῆς λ. φέγγος εἰς τὴν σημασίαν ταύτην εἰς τοὺς μεταγενεστέρους συγγραφεῖς, τ' ἀναγραφόμενα ἐν τῷ *Θησαυρῷ* τοῦ Ἑρρίκου Στεφάνου, πρόσθεσις: Σήθ, Στεφανίτ. καὶ Ἰχνηλάτ., ἐκδ. Τυπάλδου, ἐν Ἀθῆν. 1851, σ. 59 «ἀνατεῖλαντος τοῦ φέγγους». Ἀκρίτας, στ. 234, σ. 22 Legrand. Πόλεμ. Τροίας 63, σ. 185. Μαυροφρ. Καλλίμαχ. καὶ Χρυσοφρ. 2048, σ. 86 Λάμπρου. Ἰμπέρ. καὶ Μαργαρόν. 251, σ. 253 Λάμπρ. Γλυκᾶ 200, σ. 29 Legrand. Ἐκατόλογα, στ. 371. 393. 565, σ. 32. 34. 48, ἐκδ. Hesselting καὶ Pernot.—Ἀπαντᾷ δ' ὁμοίως καὶ ὁ τύπος φεγγάριον παρὰ τὸ φέγγος εἰς μεταγενεστέρους κείμενα (*Φλώριος καὶ Πλατῆ*. 924, σ. 289 Μαυροφρ. Ἐκατόλογα, στ. 504, σ. 44).

5. Ἐν πολλαῖς παραλλαγαῖς τοῦ τραγουδιοῦ τοῦ νεκροῦ ἀδελφοῦ φέρεται ὁ στίχος «ὦ τὰ σκοτεινὰ τὴν ἔλουζες, ὦ τὸ φέγγος τὴ χτενίζεις» τὸ φέγγος ἔχει τὴν ἀρχαίαν σημα-

φέγγος λαμβάνεται σπανιώτατα και αντί του σελήνη¹, ἐν Πόντῳ δὲ λέγεται εἰς ἀρσενικὸν γένος κατὰ τὸ ὁ ἥλιον² ὁ φέγγον³ ἢ ὁ φέγγος⁴, ὁμοίως καὶ ἐν Καρπαδοκίᾳ ὁ φέγγος⁵, ὁ φέγγος⁶, ὁ φέγγος⁷ καὶ εἰς τὴν ἑλληνικὴν διάλεκτον τοῦ Ὑδροῦντος καὶ τῆς Καλαβρίας ὁ φεγγό.⁸

Διετήρησε δὲ καὶ τὸ ἀρχαῖον ὄνομα τῆς σελήνης ὁ λαός, ἀλλὰ σπανίως καὶ κατ' ἐξαιρέσειν, τὸ μὲν ἐξ ἰσχυρᾶς λογίαις ἐπιδράσεως, τὸ δὲ ἐκ τῆς ἀνάγκης τῆς χρήσεως ὀνόματος θηλυκοῦ γένους, ὡσάκις προσωποποιούμενον παρίσταται ὡς γυνή, ὡς ἐν τῇ παραδόσει, ἣτις λέγει αὐτὴν σύζυγον τοῦ ἡλίου⁹, ἐνῶ εἰς ἄλλην παράδοσιν, ὅπου φέρεται ὡς μικρὸν κοράσιον, διατηρεῖ τὸ οὐδέτερον γένος¹⁰. Παρίσταται δὲ ἡ σελήνη ὡς σύζυγος ἢ ἀδελφὴ τοῦ Ἡλίου¹¹. Θήλειαν φαντάζονται τὴν σελήνην καὶ τὰ δημῶδη μαγικὰ βιβλία. Ἐν τινι Σολωμονικῇ δίδονται ὁδηγίαι πρὸς κατασκευὴν εἰκόνας τῆς σελήνης, ἣτις κρυπτομένη εἰς τὸ ἀνώφλιον τοῦ ἐργαστηρίου ἐμπόρου θὰ προσελκύη ἀγοραστὰς, πρὸς οὓς ἐκεῖνος θὰ πωλῇ εὐκόλως ὅ τι δήποτε θέλει. Εἰς τὴν εἰκόνα ταύτην ἡ τὸ εἶδωλον, ὡς ἀλλαχοῦ χαρακτηρίζεται, ἡ παράστασις τῆς σελήνης εἶναι γυναικὸς κρατούσης ἡλακάτην καὶ νηθοῦσης¹².

εἶναι τοῦ νυκτερινοῦ φωτός· ὅτι δὲν σημαίνει τὴν σελήνην γινέται δῆλον καὶ ἐκ μιᾶς κρητικῆς παραλλαγῆς, ἐν ἣ ἀναπέλλεται τὸ φέγγος πρὸς τὴν φεγγάρι ὡς τὸ φέγγος τὴν χτανίλει, ὡς ἐν φεγγάρι τ' ἀργυρὸ τῆς σουραδοπλέκει (Πολίτου, Ἐθ. δῆμοτ. ἄσμα του νεκροῦ ἀδελφοῦ, ἐν Δελτ. ἰστ. ἐτ., τ. Β', σ. 248-251. Βλ. καὶ σ. 233, 243, 245).

1. «Τοῦ κακοῦ φέγγου» λέγεται ἐν Καρπαθίᾳ τὸ πρὸ τῆς πανσελήνου χρονικὸν διάστημα (Μανωλακάκη, Καρπαθιακά, σ. 124).

2. Χατζιδάκι, Μεσ. καὶ νέα ἑλλην., τ. Β', σ. 58 καὶ ἐν Ἐπιστημον. ἐπετηρ. Η', σ. 7.

3. Οἰκονομίδου, Lautlehre d. pont. 35, Χαλδία (Ἀρχεῖον Λεξικοῦ). Τραπεζοῦς (Ἰωαννίδου, Ἱστορία Τραπεζοῦντος, σ. 279 ἐν ἄσματι. Ἀστὴρ τοῦ Πόντου, τ. Β', σ. 420 ἐν παροιμίᾳ. Πολίτου, Παραδόσ., ἀρ. 230. Οἱ φέγγοι εἰς πληθ. ἐν ἄσματι (Τριανταφυλλίδου, Οἱ φυγάδες, σ. 22). Ἐν τῷ αὐτῷ ποντικῷ ἄσματι ἀπαντᾷ καὶ ὁ τύπος φογγάρι.

4. Ἀμισός (Ξενοφάν. Α' 239).

5. Σύλατα (Ζῆλε). Ξενοφάν. Δ', σ. 478. Συνασός, ὁ φέγγος καὶ τὸ φεγγάρι (Ἀρχελαίου, Συνασός, σ. 276).

6. Φάρασα, Φερτάκινα, Ἀραβάν, Ἀξί, Ποταμιὰ (Dawkins, ἐνθ' ἀν.).

7. Αὐτ.

8. Morosi, Studi sui dialetti greci d' Otranto, ἀρ. 110, σ. 50, ἀρ. 166, σ. 67 καὶ σ. 79, 211. Pellegrini, Il dialetto Greco-calabro di Bova, σ. 169.

9. Βλ. τὴν πραγματεῖάν μου ὁ Ἡλιος κατὰ τοὺς δημῶδεις μύθους, σ. 25 κέ. (ἀνωτ., σ. 151). Παραδόσ., ἀρ. 225.

10. Παραδόσ., ἀρ. 231, σ. 228.

11. Περί τῆς σχέσεως τῶν οὐρανίων τούτων σωμάτων ὡς συζύγων μὲν διέλαβον ἐν τῇ περί Ἡλίου πραγματεῖᾳ μου καὶ ἐν Παραδόσ., σ. 807-9, ὡς ἀδελφῶν δὲ ἐν Παραδόσ., σ. 811.

12. Ἐθν. βιβλιοθ. Ἀθηνῶν κῶδ. 1265, φ. 8α: «Εἰκόνα τῆς σελήνης. Ὅταν εἶναι ὁ ἥλιος εἰς τὸν καρκίνον καὶ ἡ σελήνη ὁμοῦ, τῆς σελήνης τὴν ὄραν ἔπαρον ἀσῆμιν καθαρὸν καὶ ποιήσον εἰκόνα ὁμοίαν γυναικὸς καὶ νὰ κρατῇ ρόκαν νὰ κλώθῃ καὶ μὲ τὸ μαχαῖριν τῆς

Ἄλλαχοῦ ἡ παράστασις δὲν εἶναι σαφής, μᾶλλον δὲ φαντάζονται τὴν σελήνην ὡς ἄρρενα. Οὕτως ἐν ἐπωδαῖς: «Καλό 'ς τὸ νιὸ φεγγάρι καὶ τ' ἄξιο παλληκάρι»¹. Ὡς ἄρρενα προσωποποιοῦσι τὴν σελήνην πολλοὶ λαοί², ἴσως δὲ καὶ αὐτοὶ οἱ Ἕλληνες κατὰ τοὺς ἀρχαιοτάτους χρόνους ὡς θεὸν τὴν ἐτίμων³. Προσωποποιουμένη ἡ σελήνη λέγεται ὅτι ἔχει μητέρα, παρὰ τῇ ὁποίᾳ διατρίβει κατὰ τὸ διάστημα τῆς ἡμέρας, ὡς ἀναφέρει τὸ τραγοῦδι⁴, εἶναι δὲ ἡ αὐτὴ καὶ μήτηρ τοῦ Ἥλιου, κατὰ τινὰ παράδοσιν⁵. Δὲν ἀναφέρουσι δημῶδεις παραδόσεις, ἂν αὕτη παρασκευάζῃ τὸ δεῖπνον τῆς σελήνης, ὡς λέγουσιν ἄλλαι περὶ τοῦ Ἥλιου, οὐδὲν ἦττον εἶναι κοινὴ ἢ παροιμιώδης φράσις «τὸ φεγγάρι δειπνάει», λεγομένη ἐπὶ τῆς βραδείας ἀνατολῆς τῆς σελήνης κατὰ τὸ τελευταῖον τέταρτον αὐτῆς⁶.

Ὅπως διακεκριμένη καὶ διάφορος ταύτης εἶναι ἡ προσωποποιία τῆς σελήνης εἰς τὰ δημῶδη παραμῦθια. Τὸ Φεγγάρι ἐν αὐτοῖς ἔχει ἴδια ἀνάκτορα, μητέρα, γυναῖκα, καὶ εἶναι ἀνθρωποφάγον, τρῶγον τοὺς εἰς τὴν κατοικίαν αὐτοῦ ἐρχομένους. Ἐνὶ λόγῳ παντελῶς ἀδιάγνωστος εἶναι ἡ σχέσις αὐτοῦ πρὸς τὸ οὐράνιον σῶμα, καὶ κατ' οὐδὲν διαφέρει τῶν ἐν τοῖς ἄλλοις παραμυθίοις συγγενῶν τεράτων, τῶν Δρακόντων ἢ Δαίμωνων τῶν νεοελληνικῶν, τῶν Ogres τῶν γαλλικῶν, τῶν Riesen ἢ Παυαίων τῶν γερμανικῶν παραμυθίων. Εἰς τὸ οὗτω προσωποποιούμενον φεγγάρι προσεγγίζονται οἱ ἥρωες τῶν παραμυθίων, ὅπως ζητήσωσι πληροφορίας, τὰς ὁποίας ἀρνησάμενοι ἄλλοθεν νὰ πορισθῶσι⁷.

τέχνης χάραξον εἰς τὸ μέτωπόν της τὰ σημεῖα ταῦτα . . . καὶ τότε κρύψον αὐτὴν (εἰς τὸ) ἀνώφλιον τοῦ ἐργαστηρίου σου ἢ τοῦ στασιματός του, καὶ πωλεῖς ὅ τι θέλεις». Στάσιμα εἶναι τὸ μέρος, ὅπου ἴσταται ὁ μὴ ἔχων ἐργαστήριον, ἀλλὰ μετερχόμενος τὸ λεγόμενον ἐμπόριον τοῦ ποδιοῦ. Παραπλησίᾳ ὁδηγία πρὸς κατασκευὴν εἰκόνας τῆς σελήνης καὶ ἐν Σολωμονικῇ Ἰστ. ἐταιρείᾳ, φ. 4 β.

1. Λελέκου, Ἐπιδόρπιον, σ. 204. Παρνασσός, τ. ΙΕ', σ. 556. Κανελλάκη, Χιακὰ ἀνάλεκτα, σ. 201.

2. Βλ. Roscher, Nachträge zu meinem Buche über Selene und Verwandtes, Wurzeln 1895, σ. 5. 14 κέ. Drexler, ἐν Roscher, Lex. d. Mytholog., τ. II, σ. 2689 καὶ τοὺς ὑπ' ἀμφοτέρων ἀναφερομένους συγγραφεῖς.

3. Κατὰ τοὺς μεταγενεστέρους χρόνους ἦτο διαδεδομένη πολλαχοῦ τῆς Ἑλλάδος ἡ λατρεία τοῦ φρυγικοῦ θεοῦ Μηνός. Ὡς δὲ μετὰ πολλῆς πιθανότητος εἰκάζει ὁ Usener (Götternamen, σ. 36) ἡ παράστασις τῆς σελήνης ὡς ἄρρενος θεοῦ εἶναι ἡ παλαιότερα παρὰ τοῖς ἑλληνικοῖς καὶ τοῖς ἰταλικοῖς λαοῖς, ἀλλ' ὑπὸ μὲν τοῦ συγγενοῦς λαοῦ τῶν Φρυγῶν διατηρήθη ὁ θεὸς Μῆν, ἐνῶ ἐν Ἑλλάδι ἐπεκράτησεν ἡ θήλεια προσωποποιία (μῆν-μῆνη).

4. Ἀνέκδοτον τῆς συλλογῆς μου ἐκ Καρυστῶν Τιρνάβου: («Τὴ μέρα 'σαι 'ς τὴ μάννα σου, τὴ νύχτα μᾶς διατάξεις, / πῶς νὰ πιρνοῦμι τὸν κερὸ μὲ τς Τοῦρκοι τς ἀφιντάδις»).

5. Παραδόσ., ἀρ. 231.

6. Π. Π., λ. φεγγάρι, ἀρ. 30. Πελοπόννησος. Τῆνος παρ' Ἀδ. Ἀδαμαντίου (δ. ἀκόμι τὸ φεγγάρι), Σάμος (Σταματιάδου, Σαμιακά, τ. Ε', σ. 414. Ζαφειρίου, Περὶ τῆς συγχρόνου Σαμίας διαλέκτου, σ. 73).

7. Πολίτου, Ὁ Ἥλιος, σ. 39 (ἀνωτ., σ. 166).

καὶ τοῦτο παραπέμπει αὐτοὺς ἐνίοτε εἰς τὸν "Ἡλιον, ὡς ἡ Ἐκάτη τοῦ ὁμηρικοῦ ὕμνου ὀδηγεῖ εἰς τὸν "Ἡλιον τὴν Δήμητρα, ἵνα μάθῃ τὰ περὶ ἀρπαγῆς τῆς Περσεφόνης¹.

Ἐρωτήσεις πρὸς τὸ Φεγγάρι φέρονται καὶ εἰς δημοτικὰ ἄσματα, ἀντίστοιχοι πρὸς τὰς συνηθεστέρας ἐρωτήσεις πρὸς τὸν "Ἡλιον εἰς ἄλλα ἄσματα. Οὕτως ἐν ἠπειρωτικὸν τραγοῦδι λέγει:

Φεγγάρι, φεγγαράκι μου, τριγύρω κυκλωμένο,
καὶ χαμηλοσκυμμένο,
αὐτοῦ ψηλὰ ποὺ περπατεῖς μὴν εἶδες τὸν καλό μου;² κλπ.

Ἐν ἐτέρῳ δὲ ὑπεμφαίνεται σχέσις πρὸς τὸν ἥλιον τῆς σελήνης, ἣν παρακαλεῖ ἡ ἐρωμένη νὰ μεσιτέψῃ πρὸς ἐκεῖνον, ὅπως ἀνταμωθῶσι ταχέως³.

Ἡ σελήνη ἀπὸ ὑψηλὰ βλέπει καὶ ἐπισκοπεῖ τὰ πάντα, διὸ εἰς ἄλλο τραγοῦδι ὁ ἐραστής φθονεῖ αὐτὴν ὡς εὐτυχεστέραν, ἀφοῦ ἠμπορεῖ νὰ βλέπῃ τὴν μακρὰν εὐρισκομένην ἐρωμένην του⁴. Οὕτω καὶ παρ' ἀρχαίοις ἡ πανεπίσκοπος σελήνη ἐλέγετο ὄμμα τῆς νυκτός, καὶ ὡς ἄλλο ὄμμα, τὰ πάντα βλέπον, ἐθεωρεῖτο ὑπὸ τῶν Αἰγυπτίων καὶ Ἑλλήνων καὶ ἄλλων, καὶ αὐτὴ ἐπιστεύετο ὅτι ἠδύνατο ν' ἀποκαλύπτῃ τὰ κεκρυμμένα καὶ νὰ ἀναρῶνῃ τοὺς δράστας ἀποκρύπτων πράξεων⁵.

Πρὸ πάντων δ' ὅμως ἀναφέρεται ἡ σελήνη εἰς πρόσωπον ἐν ταῖς δοξασίαις περὶ καθελκύσεως ὑπὸ μαγισσῶν, ἠαυτηρομιμασίας ἀπὸ τῶν ἀρχαίων χρόνων⁷. Αἱ μάγισσαι ἀδυνατοῦσι νὰ κάμωσι τὰ μάγια των, πρὸ πάντων δὲ νὰ παρασκευάσωσι φίλτρα ἢ ἀντιπαθητικὰ φάρμακα, ἂν μὴ συνεργήσῃ τὸ φεγγάρι ἢ ἐνίοτε καὶ ἄλλα ἄστρα ἢ ἀστερισμοί. Ὁ ποιητὴς τοῦ Ἐρωτοκρίτου λέγει περὶ τῆς μαγίσσης, τῆς ὁποίας τὴν συνδρομὴν ἐπεκλήθη ὁ Ἐρωτόκριτος:

1. Ὁ Roscher (Selene 173, σημ. 2β) εἰκάζει ὅτι ἡ παράστασις τῆς ἀνθρωποφάγου σελήνης ἀνεπτύχθη πιθανῶς ἐκ τῆς δοξασίας περὶ διαμονῆς ἐν αὐτῇ τῶν νεκρῶν. Ἄλλ' εἶναι πιθανώτερον μᾶλλον ὅτι ἡ παράστασις αὕτη οὐδὲν κοινὸν ἔχει πρὸς τὰς δοξασίας ἐκεῖνας, καὶ ὅτι τὸ ἀνθρωποφάγον φεγγάρι ἀνήκει εἰς τὴν κατηγορίαν τῶν ἐν τοῖς παραμυθίοις ἀντιπάλων συνήθως τοῦ ἥρωος πονηρῶν καὶ φοβερῶν δυνάμεων.

2. Ἀραβαντινοῦ, Συλλογὴ δημοδῶν ἁσμάτων τῆς Ἠπείρου, ἀρ. 400.

3. Αὐτ., σ. 306. Ἡ νὰ μεσιτεύσῃ εἰς τὴν Τύχην, ὅπως παύσῃ τὰς καταδρομὰς αὐτῆς (Λελέκου, Ἐπιδόριον, σ. 114).

4. Ἐλπίδος Μελαίνης, Κρητικὴ μέλισσα, 1873, σ. 51, 35.

5. Roscher, Selene, σ. 21. 22. 33 κέ. Lex. d. Mythol., τ. II, σ. 3136. 3138. Gruppe, Griech. Mythologie, σ. 380.

6. Roscher, Selene, σ. 34.

7. Συναγωγὴν τῶν ἀρχαίων μαρτυριῶν περὶ καθελκύσεως τῆς σελήνης ὑπὸ μαγισσῶν βλ. παρὰ Roscher, Selene, σ. 87 κέ. Nachträge, σ. 30-2. Lex. d. Mythol. II 3165. Βλ. προσέτι Roscher, Lex. d. Mythol. II 3164 κέ. IV 649.—Ἐκ τῶν ἄλλων λαῶν μόνον, καθ' ὅσον γινώσκωμεν, οἱ Βέλγαι (ἐν Knocke) πιστεύουσιν ὅτι μάγοι δύνανται νὰ καθελκύσωσι τὴν σελήνην (Rev. des trad. popul. 1902, σ. 140).

Ἦτο μιὰ γριά ἔς τὴν Ἑγριπο, ἀλλοτινὴ βυζάστρα,
μάισσα ποῦ κατέβαζε τὸν οὐρανὸν μὲ τ' ἄστρα¹.

Καὶ ἐν τῇ κρητικῇ κωμωδίᾳ τοῦ Γύπαρη (στ. 367, σ. 199 ἐκδ. Σάθα) ἡ μάγισσα καυχᾶται :

Τὸν ἥλιον σταίνω ἔς τς οὐρανοὺς καὶ τ' ἄστρα κατεβάζω.

Παρόμοια ὑποθέτει λέγουσαν γραῖαν μάγισσαν καὶ ὁ παλαιότερος ποιητὴς τοῦ Λιβίστρου καὶ τῆς Ροδάμνης:

Ἐφερνα εἰς [τὴν] γῆν τὸν οὐρανόν, ἐμίλουν τοὺς ἀστέρας².

Παραπλήσια δὲ πολὺ πρὸ αὐτῶν ἐπαναλαμβάνει περὶ τῆς Μηδείας καὶ ὁ Ἀπολλώνιος (Γ' 533) «ἄστρα τε καὶ Μήνης ἐπέδησε κελεύθους». Καὶ εἰς σημερινὸν τραγοῦδι ὁ ἐραστὴς ζητεῖ φίλτρον, ὅπερ ὁμοῦς ἀδυνατοῦσι νὰ παρασκευάσωσιν εἰς αὐτὸν «ζῆντα μάγισσες καὶ ζῆντα μαγιοποῦλες»· ἐπιτυγχάνει δὲ τοῦτο μόνον παρὰ δύο δεινῶν μαγισσῶν, μητρὸς καὶ κόρης, αἱ ὁποῖαι :

Τὸν ἥλιο ἐμαγεύω καὶ τὸ φεγγάρι ρίχνω³.

Ἄλλ' εἰς κωμαστικὸν δίστιχον οὗτος ὁ ἐραστὴς καυχᾶται ὅτι θὰ καταβιάσῃ εἰς τὴν γῆν τὴν σελήνην καὶ τὰ ἄστρα πρὸς ἐπιτυχίαν τοῦ ἐρωτῆς του⁴. Τὸ μέγιστον ἐν τῇ μαγικῇ τεχνῇ θεωρεῖται ἡ δύναμις τοῦ καθελκύειν τὴν σελήνην καὶ τοὺς ἀστέρας⁵. Κοινῶς δὲ πιστεύεται ἐν Ἑλλάδι, ὅτι τὴν δύναμιν ταύτην ἔχουσι τινες μάγισσαι⁶ καὶ πολλοὶ τῶν μετεροχομένων τὴν μάγισσαν καυχῶνται ἐπὶ τούτῳ. «Νὰ σοῦ κατεβῶ τὸ γὰ τ' ἀστέρι, ἔλεγέ ποτε γραῖά τις ἐξ Ἀθηνῶν, ποῦ νὰ τὸ ἰδῆς σὰ μελισσοκόφινον (=κυψέλην), ποῦ νὰ στουπίρη ὁ νοῦς σου!».

Κατὰ τὰς παραδόσεις τῆς Παρνασσίδος, ὅταν ἡ μάγισσα πρόκειται νὰ ἐκτελέσῃ σπουδαῖα τερατουργήματα, στρέφεται πρὸς τὸ Φεγγάρι, τὸ ἐρωτᾷ καὶ

1. Ἐρωτόκριτ. Δ' 891 (σ. 290, ἐκδ. Βενετίας 1737).

2. Στ. 2471, σ. 31, W. Wagner.

3. Λελέκου, Δημοτικὴ ἀνθολογία, Ἀθ. 1868, σ. 192.

4. Σύμης (ΚΠ. Σύλλογος, τ. ΙΘ', σ. 235): «Τ' ἄστρη θὰ βάλω ἔς τὸ σινὶ καὶ τὸ φεγγάρι χάμαι, νὰ πάρω τὴν ἀγάπη μου».

5. Ἐν τοῖς μαγικοῖς βιβλίοις, τοῖς ἐν χρήσει παρὰ τοῖς ἐπαγγελλομένοις τὸν μάγον παρ' ἡμῖν, οὐδεμίαν ἐπιφάνειαν εὐρίσκειται, καθ' ὅσον δύναμιν νὰ συμπεράνω ἐξ ὄσων ἔχω πρὸ ὀφθαλμῶν. Εὐρηται δ' ὁμοῦς δεήσεις πρὸς ἐπιτυχίαν τῆς βοήθειας τῆς σελήνης, τὰς ὁποίας μεταγράφωμεν ἐν τέλει τῆς παρούσης πραγματείας.

6. Πιττάκης, ἐν Ἐφημ. Ἀρχαιολογ. καὶ ἐν Ἐφημ. Φιλομαθῶν 1859, σ. 1119: «Πιστεύουσιν αἱ γυναῖκες τοῦ λαοῦ, ὅτι αἱ μάγισσαι καταβιάζουσι τὴν σελήνην». I. Λαμπρίδου, Ζαγοριακά, Ἀθ. 1871, σ. 210. «Καὶ νῦν πιστεύει ὁ ... ὄχλος ὅτι ἡ σελήνη καταβαίνει ἐνίοτε χάριν τῶν μαγισσῶν».—Ἐν Κατιρλί τῆς Βιθυνίας ἡ δύναμις τοῦ καθελκύειν τὴν σελήνην ἀποδίδεται εἰς μάγους (Παραδ., ἀρ. 240).

τὸ ἐπιτάσσει ν' ἀποκριθῆ· ἂν δὲ τοῦτο ἀρνηθῆ, τὸ καταβιβάζει ἡ μάγισσα ἐξ οὐρανοῦ διὰ τῆς βίας, ἐπιβαίνει αὐτοῦ, ποδοπατεῖ καὶ λακτίζει αὐτὸ καὶ μυριοτρόπως τὸ βασανίζει, μέχρις οὗ ἐπιδοκιμάσῃ τὰ βουλευόμενα τῆς μαγίσσης καὶ ἀνακοινώσῃ αὐτῇ ὅ τι ἀπόρρητον ἐπιθυμεῖ αὕτη νὰ μάθῃ. Πολλάκις ὁμοίως τὸ Φεγγάρι ἀνθίσταται, δὲν ὑπενδίδει· πάσχον ἐκ τῶν βασάνων μουγκρίζει καὶ τὸν μουκρηθὸν (μουγκρητὸ) αὐτοῦ ἤκουσαν πολλοί, ἐν καιρῷ μάλιστα θυελλώδους νυκτός¹. ὁ δ' ἀκούων, ἐὰν δὲν εἶναι μάγος, πάντοτε πάσχει τι δεινόν, φρενόπληκτος ἢ βωβὸς ἢ τυφλὸς καθιστάμενος. Καὶ ταῦτα, διότι, ὅτε τὸ φεγγάρι βασανίζεται ὑπὸ τῆς μαγίσσης, οἱ διάβολοι περιτρέχουσι καὶ παρίστανται περὶ αὐτήν, αἰτοῦντες τὴν ἄδειαν νὰ κακοποιήσουν τὸν κόσμον. Ἄλιμονον δ' εἰς τὸν παρευρισκόμενον, ἂν ἡ μάγισσα κατ' ἐκείνην τὴν στιγμήν τοῖς χορηγήσῃ τὴν ἄδειαν². Τὸ Φεγγάρι, παθὸν τοιαῦτα βασανιστήρια, ἂν καὶ ἐκ δευτέρου ζητηθῆ ἢ διαταχθῆ νὰ κατέλθῃ, κατέρχεται μὲν, διότι δὲν δύναται νὰ ἐναντιωθῆ, ἀλλὰ μετὰ τηλικαύτης μανίας, ὥστε ὅπου καὶ ἂν πέσῃ ἀνοίγει λάκκωμα ἄπατον (βάραθρον ἄνευ πυθμένου, ἀπύθμενον), πάντα δ' ὅσα τύχῃσι πέριξ τοῦ βάραθρου τούτου τὰ κάνει βήσαλο (θρύμματα)³. Ἐκέρχεται δὲ τὸ Φεγγάρι διὰ τοῦ βάραθρου ἐκείνου, καὶ διὰ τοῦ ἐτέρου γόμφου αὐτοῦ ἀνέρχεται εἰς τὸν οὐρανόν. Τούτου ἕνεκα προσβλέποντα πολλάκις τὰ γράφουσι εἰς τὸν οὐρανόν, ἂν μὴ ἴδωσι τὸ φεγγάρι, λέγουσι, «Τὸ φεγγάρι ἐλθὲν δὲν ἐβόησεν ἢ δὲν ἐφάνη ὁ δὲν πετάχθη, δὲν ἀνέβη κλπ. ἢ μὴ καμινὰ μάγισσα τὸ κατέρχεται κατὰ τὸ στόμα μου»!⁴

Ἐν δὲ Ζωπανίῳ τῆς ἐπαρχίας Σιάτιστας τῆς Μακεδονίας πιστεύουσι, ὅτι μάγισσαι ἐξερχόμεναι τὴν νύκτα, ὅταν εἶναι πανσέληνος, εἰς τὴν αὐλὴν τῶν γυμναί, ἐπιβαίνουσι τοῦ ἀντιοῦ τοῦ ἰστοῦ τρέχουσαι κατὰ μῆκος καὶ πλάτος αὐτῆς. Καταβιβάζουσαι δὲ διὰ τῶν ἐπρωδῶν αὐτῶν καὶ ἄλλων μυστηριωδῶν πράξεων τὴν Σελήνην, μαγεύουσιν ὅσους ἤθελον ὑποπέσῃ εἰς τὸ μῖσος αὐτῶν. Προξενοῦσιν εἰς αὐτοὺς ἀσθενείας, ζημίας ἢ καὶ ἐπιφέρουσι τὸν θάνατον αὐτῶν⁵.

1. Ὁ Roscher (Selene 177) ὑποδεικνύει τὴν ὁμοιότητα τῆς παραστάσεως τοῦ μουκρημένου φεγγαριοῦ πρὸς τὴν ἐν ἀρχαίῳ μαγικῷ ὕμνῳ παράστασιν τῆς Ἑκάτης, ὑποτυπώσεως τῆς Σελήνης, «ἢ ταύρων μύκημα κατὰ στομάτων ἀνείσα» (παρὰ Abel, Orphica, σ. 292 κέ., στ. 12).—Κατὰ παράδοσιν ἠπειρωτικὴν τοῦ Ζαγορίου τὸ φεγγάρι καταβιβαζόμενον ὑπὸ τῆς μαγίσσης εἰς τὴν γῆν προκαλεῖται, ἦτοι ὀλολύζει ὑπὸ λύπης καὶ κλαίει ὡς νήπιον (Παραδόσ. 239).

2. Πρβλ. Bastian, ἐν Zeitschrift für Ethnologie 1872, σ. 372: «Κατὰ τοὺς Βοτοκούνδους, ὅταν ἡ Σελήνη πίπτῃ ἐπὶ τῆς γῆς, χάνονται πολλοὶ ἄνθρωποι».

3. Βήσαλον κυρίως ἡ ὀπτὴ πλίνθος (ἐκ τοῦ λατ. besalis), ἐπίσης δὲ λέγεται καὶ μικρὸν τεμάχιον αὐτῆς.

4. Γ. Κρέμων, Κρίσις περὶ τοῦ βιβλίου μου Μελέτη ἐπὶ τοῦ βίου τῶν νεωτέρων Ἑλλήνων, ἐν τῇ ἀθηναϊκῇ ἐφημερίδι «Νέα Ἑλλάς» 1874, ἀρ. 35.

5. Λαογραφικὸν ἀρχεῖον, ἀρ. 1693-152.—Καὶ αἱ ἀρχαῖαι μάγισσαι γυμναὶ καθείλ-

Αιτωλική δέ τις παράδοσις ἀναφέρει κάθοδον τῆς σελήνης ἐπὶ τῆς γῆς, χωρὶς νὰ μνημονεύη παρέμβασιν μαγικὴν. Μιὰ φορά, λέγει, θερίζανε τὴν νύκτα μὲ τὸ φεγγάρι. Ἐκεῖ ποῦ θερίζανε, τηρᾶνε, εἶδαν τὸ φεγγάρι ποῦ ἔπεσε ἀπάνω εἰς ἓνα ἄλῶνι καὶ ἦτανε ἴσιο μὲ τ' ἄλῶνι¹.

Εἰς δὲ τῶν τρόπων, δι' ὧν καταβιβάζει ἡ μάγισσα τὸ Φεγγάρι, εἶναι καὶ ἡ μαγικὴ πίτα. Ταύτην κατελθὸν νὰ φάγη τὸ Φεγγάρι συλλαμβάνεται καὶ περιπίπτει εἰς τὴν ἐξουσίαν τῆς μαγίσσης². Ἡ μαγικὴ αὕτη πίτα ἐνθυμίζει τὰ πέμματα σελήνης, ἄτινα, κατὰ τὸν Ἀλκίφρονα (Β' δ' 16), παρεσκευάζε Φρυγία μάγισσα πρὸς φίλτρα, καὶ τὰ πέμματα ἢ πόπανα, τὰς συνήθεις προσφορὰς εἰς τὴν Σελήνην καὶ τὰς σεληνιακὰς θεότητας, τὴν Ἐκάτην καὶ τὴν Ἄρτεμιν³.

Αἱ περισθεῖσαι μαρτυρίαι περὶ καθελκύσεως τῆς σελήνης ὑπὸ τῶν Θεσσαλῶν μαγισσῶν δὲν παρέχουσι λεπτομερείας, ἐπαρκούσας ὅπως ἐξακριβώσωμεν τὴν σχέσιν τῶν δοξασιῶν τοῦ καθ' ἡμᾶς λαοῦ πρὸς τὰς ἀρχαίας⁴. Κατὰ πᾶσαν δ' ὁμῶς πιθανότητα οὐδέποτε ἔπαυσεν ἐν Ἑλλάδι ἡ πίστις εἰς τὴν τοιαύτην δύναμιν τῶν μαγισσῶν. Ὁ δὲ πρῶτος ἀπομα τοῦ περὶ τὰς ἀρχὰς τῆς Δ' ἑκατονταετηρίδος ζήσαντος Εὐσεβίου Ἀντιοχείας γράψας τὸ εἰς τὴν ἐξαήμερον ὑπόμνημα ποιεῖται μνηστὴν τῶν τῶν δοξασιῶν. «Μέγα δέ τι καὶ αὕτη ἡ σελήνη καθέστηκε. Μῦθοι δὲ ληροῦνται ὑπὸ μεθυόντων γυναικῶν διασώθησαν, ὅτι μαγισσῆς τις τῆς Ἀθηνῶν ἑδρὰς ἀπέκρινε καὶ πρὸς τὴν γῆν καταφέρεται»⁵. Ἐν τινι δὲ τύπῳ ἀναθεματισμῶν, ἐπιβαλλομένων ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας εἰς τοὺς βουλομένους ἀποσταθῶσι τὴν χριστιανικὴν θρησκείαν Ἀθιγγάνους, ἡ δύναμις τοῦ καθιέναι τὴν σελήνην ἀποδίδεται εἰς τοὺς Ἀθιγγάνους, ὧν ἡ αἵρεσις κατὰ τὸν Θ' αἰῶνα ἀναφανεῖσα ἐν Λυκαονίᾳ καὶ Φρυγίᾳ προπάντων ἤκμαζε μέχρι τοῦ ΙΒ' αἰῶνος. «Ἀναθεματίζω τοὺς ἐπικαλούμενους δαιμόνιά τινα, ὧν τὰ πρῶτα καλοῦνται Σωροῦ καὶ Σοχᾶν καὶ Ἀρχὲ καὶ δι' αὐτῶν τὴν σελήνην δῆθεν ἔλκοντας πρὸς ἑαυτοὺς καὶ ἐρωτῶντας αὐτὴν

κουν τὴν Σελήνην, ὡς δεικνύει ἡ παράστασις τῆς σκηνῆς ἐν τῇ ἀγγειογραφίᾳ (πρβλ. σ. 190, σημ. 4). Ἐποχοῦνται δ' αἱ σημεριναὶ τῆς Μακεδονίας μάγισσαι τοῦ ἀντιοῦ, τοῦ μακροῦ κυλινδρικοῦ ξύλου τοῦ ὕφαντουργικοῦ ἱστοῦ, ὡς αἱ τοῦ μεσαιῶνος ἐν Εὐρώπῃ μεταβαίνουσαι εἰς τὰ νυκτερινὰ αὐτῶν συνέδρια ἐπέβαινον ἐπὶ στελεωῶν σαρώθρων.

1. Λαογραφικὸν ἀρχεῖον, ἀρ. 148, σ. 45 (ἀνακοίνωσις Δ. Λουκοπούλου).

2. Κρέμος, ἐνθ' ἀν., ἀρ. 37.

3. Βλ. τὰς μαρτυρίας ἐν τῇ ἐκδόσει τοῦ Ἀλκίφρονος ὑπὸ Seiler (Lips. 1856), σ. 304 καὶ Roscher, Selene, σ. 112.

4. Ἡ σπουδαιότερα λεπτομέρεια εἶναι ἡ παρεχομένη ὑπὸ τοῦ σχολιαστοῦ τοῦ Ἀριστοφάνους (Νεφ. 752), καθὼς καὶ ἡ παράστασις καθελκύσεως τῆς σελήνης ὑπὸ δύο γυμνῶν μαγισσῶν ἐν ἀγγειογραφίᾳ παρὰ Tischbein, Vases Hamilton, τ. III πίν. 44 (=Lenormant et de Witte, Elite des monuments céramographiques, τ. II, σ. 389. S. Reinach, Répertoire des vases peints, τ. II, σ. 319).

5. Παρὰ Migne, Patr. gr., τ. 18, σ. 721.

περὶ ὧν βούλονται»¹. Ἀξία ἰδιαιτέρας μνείας εἶναι καὶ περικοπή τις ἐπιστολῆς τοῦ ἀββᾶ Νείλου τοῦ μεγάλου (ἀποθανόντος περὶ τὸ 450) πρὸς τὸν σοφιστὴν Νικότυχον. Ἐκ ταύτης ἐμφαίνεται ὅτι ἐπιστεύετο ὅτι καθελκύετο ἡ σελήνη, ὡσάντις ἐφοινίσσετο ἢ συνέβαινεν ἔκλειψις καὶ ὅτι πρὸς ἀποτροπὴν τῶν ἐκ τῆς καθελκύσεως τῆς σελήνης κακῶν συνήθης ἦτο ἡ ἐπιφώνησις «οὐκ ἔλαθες, φαρμακέ»².

Πολλὴν σπουδαιότητα ἔχει καὶ ἕτερα συναφῆς δοξασία, κοινὴ ἐν Θεσσαλίᾳ, Φωκίδι, Λοκρίδι, Βιθυνίᾳ, ἴσως δὲ καὶ ἀλλαχοῦ τῆς Ἑλλάδος, καθ' ἣν αἱ μάγισσαι κατάγουσι τὴν σελήνην ὑπὸ μορφήν ἀγελάδος. Ταύτην ἀμέλγουσιν, ὅπως ἐκ τοῦ γάλακτος αὐτῆς παρασκευάσωσι ποικίλα μάγια, πρὸ πάντων δὲ φίλτρα ἰσχυρά³. Τότε ὁ οὐρανὸς θολώνεται, σκότος ψηλαφητὸν ἐπιχύνεται ἐπὶ τοῦ κόσμου, μουγκρίζει ἡ Γῆ καὶ οἱ δαίμονες τρέχουσι πρὸς τὴν μάγισσαν ἐξαιτούμενοι νὰ ἐπιτρέψῃ αὐτοῖς νὰ βλάψωσι τοὺς ἀνθρώπους⁴.

Ἐν Ἀλμαλί τῶν Μαλγάρων πιστεύουσιν ἐπίσης ὅτι καθελκύεται ἡ Σελήνη ὑπὸ μορφήν βουβάλου ἢ ἐρυθρᾶς ἀγελάδος, λευκὴν ἐχούσης τὴν γαστέρα, καὶ ἀμέλγεται ὑπὸ μάγων, ἐπιζητούντων τὸ σεληναῖον γάλα. Οἱ μάγοι οὗτοι ἔρχονται ἐξωθεν, εἶναι ξένοι, οὐδεὶς δὲ τῶν ἐντοπίων χωρικῶν αἰσθάνεται τὴν ἔφρασιν νὰ διδαχθῇ τὴν προβαλὴν τέχνην των, διότι αὕτη πολλὰ ἔχει τὰ δυσάρεστα καὶ ἐπικίνδυνα· ὅταν ὁ μάγος, μετὰ τὴν γαῦσιν τοῦ γάλακτος τῆς σελήνης, συναγαμένον εἰς λεβητὰ, ἀποσκαιηθῆ, ἀμέσως εἰσαίεται εἰσέρχονται εἰς τὸ σῶμά του διὰ τῆς ρινῆς καὶ τοῦ στόματος παντοῖα ἔρπετά καὶ ἔντομα καὶ καταβροχθίζοντα τὸ ἐντὸς τῆς κοιλίας του γάλα ἐξέρχονται ἐκ τοῦ αὐτοῦ μέρους, ὁπόθεν εἰσῆλθον. Ὅσάντις καθελκύεται ἡ Σελήνη, γίνεται ἔκλειψις αὐτῆς. Μετὰ δὲ τὴν καθέλκυσιν καὶ τὴν ἀμελξιν ὁ μάγος φροντίζει ν' ἀναβιβάσῃ αὐτὴν εἰς τὴν ἐν τῷ οὐρανῷ θέσιν της, ἀναλαμβάνουσιν τὴν προτέραν μορφήν. Πρὸς τοῦτο δὲ μεταχειρίζονται πάνταν ἢ πάννιστρον (ράκος προσδενόμενον εἰς ἐπίμηκες ξύλον, χρησιμεῖον δὲ πρὸς καθαρισμὸν τῶν πυρουμένων φούρνων), μὲ τὸ ὁποῖον κτυποῦσιν εἰς τὴν κοιλίαν τὴν ἀγελάδα·

1. Migne, Patr. gr., τ. 106, σ. 1333 ἐκ τοῦ Bandini, Biblioth. Medic. Laurent., τ. I, σ. 420.

2. Migne, τ. 79, σ. 372. «Ἄλλ' οὐκ ἔλαθες, φαρμακέ· ἐπιφθέξομαι γάρ σοι τὸ παραληρούμενον ὑπὸ τῶν ἀνοήτων, νομιζόντων γοητείαις τισὶ κλέπτεσθαι τὴν σελήνην, ἢ νίκα ἂν φοινηθεῖν ἢ ἐκλείπειν, καὶ τῆς οἰκείας ἀποκινεῖσθαι τάξεως, καὶ ἀνακεραργότων ὁμοθυμαδὸν στόματι ἐνὶ ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν: Οὐκ ἔλαθες, φαρμακέ».

3. Fauriel, Chants populaires, τ. I, σ. LXXXII. Ἐκ τούτου *Cypr. Robert*, ἐν *Revue des deux mondes* 1842, τ. 29, σ. 413. *Wachsmuth*, *Das alte Griechenland im neuen*, σ. 34. Παραδόσ., ἀρ. 237. 238. 240.

4. Κρέμος, ἐνθ' ἀν., ἀρ. 37.—Κατὰ τὴν βιθυνιακὴν παράδοσιν, ὅταν οἱ μάγοι ἔχουν κατεβασμένον τὸ φεγγάρι, σκοτίζεται ἔς τὸν οὐρανὸν καὶ δὲ φαίνεται. (Παραδόσ., ἀρ. 240).

καὶ ἐκ τῶν κτυπημάτων τούτων προέρχονται αἱ κηλίδες, τὰς ὁποίας διατηρεῖ καὶ ἐν τῷ οὐρανῷ ἡ σελήνη¹.

Ἡ δοξασία περὶ καθελκύσεως τῆς σελήνης ὑπὸ μορφήν ἀγελάδος, συνάπτεται πρὸς τὴν παράστασιν τῆς σελήνης ὡς βουμόρφου ἢ βουπροσώπου, ἣτις εἶναι παλαιοτάτη. Παρὰ τῷ Λουκιανῷ ἡ σελήνη καθελκυσθεῖσα ὑπὸ μάγου «τὸ μὲν πρῶτον γυναικείαν μορφήν ἐπεδείκνυτο, εἶτα βοῦς ἐγένετο πάγκαλος»². Ὡς παρατηρεῖ ὁ Roscher³, ἐκ τοῦ σχήματος τῆς μηνοειδοῦς σελήνης, ὁμοιάζοντος πρὸς κέρατα βοός, προῆλθεν ἡ παράστασις θεότητος τῆς σελήνης τοῦτο μὲν βουμόρφου ἢ ταυρομόρφου, τοῦτο δὲ ἐποχουμένης ταύρου ἢ ἄρματος ὑπὸ βοῶν ἢ ταύρων συρομένου⁴. Καίτοι δὲν διεσώθησαν εἰκονικαὶ παραστάσεις βουμόρφου ἢ βουκεφάλου σελήνης, εἰμὴ ἐν ὀλιγίστοις μνημείοις, ὧν δὲν εἶναι ἀσφαλῆς ἡ ἐξήγησις⁵, ἀλλ' ὅμως, ὡς ὁ Roscher παρατηρεῖ, μέχρι τῶν ἐσχάτων χρόνων ὑπεμφαίνουσιν ἀνάμνησιν τοιούτων παραστάσεων ὀνόματά τινα καὶ ἐπίθετα τῆς Σελήνης, καὶ ὡς τελευταῖον λείψανον τῆς ἐν ἀρχῇ βουμόρφου σελήνης δυνάμεθα νὰ θεωρήσωμεν τὰ κέρατα, ἅτινα ἀποδίδουσιν εἰς αὐτὴν ποιητικὰ ἐπίθετα (ὡς κερόεσσα, χρυσόκερως, κεραιή) καὶ ἀπεικονίσεις αὐτῆς εἰς πάμπολλα μνημεῖα. Καὶ ἐν τῇ αἰγυπτιακῇ θρησκείᾳ θεότητες τῆς σελήνης παριστάνται ἢ ὡς βουκέφαλοι καὶ ἐν τῇ συριακῇ ἢ Ἀστάρτη κατὰ μίμησιν αἰγυπτιακῆν ἀπεικονίζεται ἐν τισὶ μνημείοις μετὰ κερμάτων⁶.

Πρὸς τὰς τοιαύτας παραστάσεις συνάφης ἴσως εἶναι ἐπίσης καὶ ἡ παράστασις τῆς σελήνης ὡς τυροῦ. Ὡς ἄλλοι, λέγει ὁ Schwartz, παραβάλλουσι τὴν σελήνην πρὸς τροχὸν καὶ ἄλλοι πρὸς λευκὸν λίθον, οἱ ποιμένες ἐκλαμβάνουσιν αὐτὴν ὡς τυρόν. Εἰς τὴν κοιλάδα Sernft τοῦ Glarn ἐν Ἑλβετίᾳ ἡ πανσέληνος λέγεται ἀκόμη καὶ σήμερον Käsleib (κεφάλι τυρί). Κατὰ τινα δανικὴν παράδοσιν εἶναι τυρὶ κατεσκευασμένον ἀπὸ τὸ γάλα τοῦ Γαλαξίου, λαταυικὸν δ' αἰνίγμα τὴν λέγει πίταν»⁷.

Ὡς ἀνάμνησις τοιαύτης παραστάσεως ἠδύνατο νὰ θεωρηθῇ ἡ εὐτράπελος διήγησις, ἡ πολλαχοῦ τῆς Ἑλλάδος λεγομένη ὡς περίπαιγμα χωρικῶν, ἐπεχόντων τὸν τόπον τῶν Ἀβδηριτῶν καὶ τῶν Κυμαίων τῶν ἀρχαίων. Κατ' αὐτὴν ὁ χωρικὸς ἰδὼν τὴν ἀντανάκλασιν τῆς σελήνης εἰς τὸ πηγάδι, ἐξέλαβεν αὐτὴν ὡς «ἓνα κεφάλι τυρί» ἢ ὡς μιὰ «μυζήθρα» καὶ προσεπάθησε νὰ

1. Λαογραφικὸν ἀρχεῖον, ἀρ. 156, σ. 63.

2. Λουκιαν., Φιλοψευδ. 14, τ. III, σ. 42 R.

3. Roscher, Selene, σ. 31 κέ. 102.

4. Roscher, Lex. d. Myth. 3134. 3137. Nachträge, σ. 22.

5. Roscher, Nachträge, σ. 21.

6. Ed. Meyer, ἐν Roscher, Lex. d. Mythol. I, σ. 652. Βλ. καὶ τ. II, σ. 453 κέ.

7. F. L. W. Schwartz, Die poetischen Naturanschauungen, Berlin 1864, τ. I, σ.

9. (Αἱ μαρτυρίαι παρὰ Rochholz, Naturmythen, Leipzig 1862, σ. 252 κέ.).

τὴν ἀνασύρη· διαρραγέντος δὲ τοῦ σχοινίου καὶ πεσὼν ὑπτίως, εἶδε τὴν σελήνην εἰς τὸν οὐρανὸν καὶ ἐθαύμασε διὰ τὴν δύναμιν τοῦ ποῦ τὴν ἐσφενδόνησε τόσον ὑψηλά¹. Ἡ διήγησις αὕτη δ' ὁμως δὲν ἐπιχωριάζει ἐν Ἑλλάδι μόνον, ἀλλ' εἶναι ἐπίσης γνωστὴ καὶ εἰς πολλοὺς ἄλλους εὐρωπαϊκοὺς, ἀσιατικοὺς καὶ ἀφρικανικοὺς λαοὺς².

B'.

Κηλίδες τῆς σελήνης.—Παραδόσεις περὶ αὐτῶν.

Πρὸς ἐξήγησιν τῶν ἐν τῇ σελήνῃ παρατηρουμένων κηλίδων φέρονται πολλαὶ παραδόσεις. Μία τούτων ἀποδίδει τὰς κηλίδας (τὰ μαυράδια τοῦ φεγγαριοῦ) εἰς βόλιτον ἢ πηλά, ποῦ ἔρριψεν ἓνας κακὸς ἄνθρωπος εἰς τὸν οὐρανόν, ὅταν ἦτο χαμηλὸς καὶ ἤγγιζε τὴν γῆν· τὰ πηλά ἐκόλλησαν εἰς τὸ φεγγάρι καὶ ἀπὸ τότε ἔμειναν εἰς αὐτό. Περὶ τοῦ κοσμογονικοῦ τούτου μύθου, κοινοτάτου καθ' ἅπασαν τὴν Ἑλλάδα, ἐπραγματεύθημεν ἐκτενῶς ἀλλαχοῦ³. Ἐτέρα δὲ κοσμογονικὴ παράδοσις τῆς Αἰτωλίας λέγει ὅτι αἱ κηλίδες τῆς σελήνης εἶναι βοῖδογλειψίδες, ἀπολειφθεῖσαι ἀπὸ τὴν ἐποχὴν ποῦ τὰ βόιδα ἔλειχον τὸν οὐρανόν, ὁ ὁποῖος ἦτο κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς γῆν⁴.

1. Εἰς τὴν Κελευμένην ἢ διήγησις ἀναφέρεται εἰς τοὺς Κουτσαβίτες (τοὺς κατοικοῦν τοῦ πεδίου Ἰλαγγονίκα) ἐν Καζακλῆς Περιοδῶν (ἔκτ.) ἀνακοίνωσιν K. B. Γιαννακοπούλου, δημοδιδασκάλου) εἰς τοὺς κατοικοῦν ἄλλου χωρίου τῆς Λαρίσης.—Ἐν Χίῳ εἰς τοὺς Καλαμιωτούσους (τοὺς κατοικοῦν τοῦ χωρίου Κελαμιωτῆς). Βλ. ΚΠ. Σύλλογον, τ. ΙΘ', σ. 142. Κατ' ἄλλην χιακὴν παραλλαγὴν, ἡ ἀντανάκλασις τοῦ φωτός τῆς σελήνης εἰς τὸ πηγάδι δὲν ἐξελήφθη ὡς τυρὶ, ἀλλ' ὡς αὐτὴ ἡ σελήνη (Λαογρ. Δ' 487). Ὁμοίαι εἶναι καὶ κρητικὴ παραλλαγή περὶ τῶν Ἀνωγειανῶν (I. Κονδυλάκης, ἐν Ἐστία, ἐφημ. Ἀθηνῶν, 26 Ἰουνίου 1896). Ἡ διαφορὰ αὕτη παρατηρεῖται καὶ εἰς τὰς ὁμοίας διηγήσεις τῶν ἄλλων λαῶν.

2. *Petri Alfonsi, Disciplina clericalis*, ed. Schmidt, σ. 68-9. Ὁ λόκος ἀπατηθεὶς ὑπὸ τῆς ἀλώπεκος πίπτει εἰς τὸ πηγάδι διὰ τὴν συλλάβην τὴν ἀντανάκλασιν τῆς σελήνης, τὴν ὁποῖαν ἐπίστευσεν ὅτι εἶναι τυρὸς (IA' αἰών). Παράλληλα ἐκ μεσαιωνικῶν συγγραφέων καὶ ἐκ νεωτέρων λαογράφων ἀναγράφουσιν οἱ ἐπόμενοι: *J. Grimm*, Reinhart Fuchs, σ. CCLXXXVIII. *K. Krohn*, Bär und Fuchs, Helsingfors 1888, σ. 41 κέ. Ὁ αὐτός, Mann u. Fuchs, Helsingfors 1891. *Chauvin*, Bibliographie des ouvrages arabes, τ. III, σ. 78, 57. *Dähnhardt*, Natursagen, τ. IV, σ. 230-1. Πρόσθετος εἰς ταῦτα γασκωνικὸν μῦθον: *Cénac-Moncaut*, Contes populaires de la Gascogne, σ. 130 κέ. ἐλβετικόν: Schweizer. Volksk. II 74-5. σερβικόν: *Wuk Karadschitch*, Volksmärchen der Serben, ἀρ. 50.—Ἡ ἀντανάκλασις ἐκλαμβάνεται ὡς αὐτὸ τὸ φεγγάρι. *I. Βαλαβάνη*, Νασρεδὶν Χόντζας, σ. 78, ἀρ. 123. *Decourdemanche*, Les plaisanteries de Nasr-eddin Hodja, Paris 1876, σ. 98, ἀρ. 124. Παράλληλα μεσαιωνικὰ καὶ γερμανικὰ ἀναγράφουσιν ὁ *R. Köhler*, ἐν Orient u. Occident, τ. I, σ. 433-4. *Bolte*, ἐν Schweiz. Archiv f. Volksk. 1920, τ. 23, σ. 36 κέ. *Wisselski*, Der Hodscha Nasreddin 1911, τ. I, σ. 241 εἰς ἀρ. 124.

3. Δημῶδεις κοσμογονικοὶ μῦθοι, ἐν Δελτίῳ ἱστορ. καὶ ἐθνολ. ἐταιρείας, τ. Δ', σ. 581. (Ἄνωτέρω, σ. 91 κέ.). Παραδόσεις, ἀρ. 227 καὶ σ. 809.

4. Παραδόσ., ἀρ. 226.

Παραλλαγή τῆς κοσμογονικῆς παραδόσεως εἶναι κρητικὴ τις παράδοσις ἀφηγουμένη ἀνθρωπομορφικῶς καὶ ἀνθρωποπαθῶς τὸ πρᾶγμα ὡς σκηνὴν τοῦ καθ' ἡμέραν βίου. Τὸ φεγγάρι ἄλλοτε δὲν ἦτο ὑψηλὰ εἰς τὸν οὐρανόν, ἀλλὰ περιεπάτει ἐπὶ τῆς γῆς στερούμενον πάντων καὶ ἀποζῶν ἐξ ἐπαιτείας. "Ὅτε δέ ποτε εἰσῆρχετο εἰς τινὰ χωρικὴν οἰκίαν διὰ νὰ ἐπαιτήσῃ ἄρτον, συνέβη νὰ παννίξῃ τὸν φούρνον ἢ οἰκοδέσποινα καὶ ἐκ τινος ἀτυχήματος ὀργισθεῖσα ἔρριψεν ἐξω τῆς θύρας τὸ πάννιστρον. Ἀλλὰ τότε ἔτυχε νὰ εὑρίσκεται πρὸ τῆς θύρας τὸ φεγγάρι· τὸ εὔρε τὸ πάννιστρον εἰς τὸ πρόσωπον καὶ ἀφῆκεν εἰς αὐτὸ τὰς κηλίδας ποῦ ἔχει καὶ σήμερον. «Τότε τὸ φεγγάρι τὸ πῆρε ἢ παραπόνεση κ' ἔφυγενε καὶ πήγενε ψηλὰ ἐκεῖ ποῦ 'ν' ἐδᾶ»¹.

Εἰς κακόβουλον ὑπ' ἀνθρώπου σκότισιν τῆς σελήνης δι' ἐκσφενδονήσεως κατὰ τοῦ προσώπου αὐτῆς ἀκανθῶν ἢ δέσμης φρυγάνων ἀποδίδουσι τὰς κηλίδας καὶ ἰταλικαὶ τινες παραδόσεις², αἵτινες ὁμως δὲν ἀναφέρουσιν τὴν ἐξηγοῦσαν τὴν ἐκσφενδόνησιν στενὴν γειτνίασιν τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς.

Σικελικαὶ δὲ παραδόσεις εἶναι ὁμοιόταται πρὸς τὴν κρητικὴν· τὰς κηλίδας, κατὰ ταύτας, ἐπροξένησεν ἢ ἀντίθετῶς τῆς σελήνης ἄρτοποιός, ἧτις ἔρριψεν εἰς τὸ πρόσωπόν της ἄκουσα ἢ πρὸς τιμωρίαν αὐτῆς τὸ πάννιστρον τοῦ φούρνου³.

Ἄλλη παράδοσις, φερομένη ἐν ἀριστοῖς παραλλαγαῖς πολλαχοῦ τῆς Ἑλλάδος, αἵτιαν τῶν κηλίδων λέγει τὸν Ἥλιον οὗτος ἐβλάστησεν περὶ κάλλους πρὸς τὴν σελήνην καὶ θυμωθεὶς ἔρριψεν εἰς τὸ πρόσωπον αὐτῆς βόλιτον ἢ πηλὸν καὶ ἔκτοτε παρέμειναν αἱ κηλίδες εἰς τὴν σελήνην⁴. Παραλλαγή ποντικὴ τῆς παραδόσεως ἐπακολούθημα τῆς ἀφῆδος ἀναφέρει τὰς κηλίδας μὲν τῆς σελήνης ἐκ τῆς ἀκαθαρσίας ποῦ τῆς ἔρριψεν ὁ Ἥλιος, τὴν ἐκ πλήγματος δὲ τῆς σελήνης ἐξόρυξιν τοῦ ὀφθαλμοῦ τοῦ ἡλίου, ὅστις ἔκτοτε ἀπέμεινε μονόφθαλμος. Μακεδονικὴ δὲ παραλλαγή τῶν Λακκοβικίων⁵ διηγεῖται ὅτι τούναντιον ὁ Ἥλιος εἶναι ὁ ἐξορύξας τὸν ὀφθαλμὸν τῆς ἀδελφῆς του σελήνης, τὴν ὁποίαν ἢ μήτηρ της συνεβούλευσε νὰ τὸν ἀποφεύγῃ τοῦ λοιποῦ καὶ διὰ τοῦτο τώρα ὁ Ἥλιος καὶ ἢ σελήνη δὲν πορεύονται τὴν αὐτὴν ὁδόν.

Ὡς παρετήρησα ἀλλαχοῦ⁶, κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους ἐμυθεύετο

1. Αὐτ. 233 καὶ σ. 812.

2. Αὐτ., σ. 809.

3. G. Pitre, Usi e costumi credenze e pregiudizi del popolo siciliano, τ. III, σ. 20-1.

4. Παραδόσ. ἀρ. 228. 229. 230 (Αἰγίου, Ζαγορίου Ἠπειροῦ, Κερασσίντος Πόντου). Ἀνέκδοτος παράδοσις Ἠπειροῦ (Λαογραφικὸν ἀρχεῖον ἀρ. 51, 90, παραλλαγή τῆς ὑπ' ἀριθ. 229 τοῦ Ζαγορίου) καὶ ἑτέρα Εὐρυτανίας (παρὰ Στ. Βίου, Λαογρ. ἀρχεῖον 124, 23): «Γιὰ τοῦ φεγγάρ λέει ὅτ εἶχε τὴν ἰδγία λάμψη μὲ τὸν Ἥλιον κὶ νιὰ μέρα θύμουσι ἢ Ἥλιουσι κὶ πῆρι νιὰ σβουνιά κὶ βάρισι τοῦ φεγγάρ κὶ ἀπ τὰ τότε ἀνέμκι θαμπό».

5. Παραδ., ἀρ. 231.

6. Αὐτ., σ. 810.

ὅτι αἱ κηλίδες προέρχονται ἐκ πηλοῦ, ὡς συνάγεται ἐκ τινος χωρίου τῶν Ἐπερωτήσεων τοῦ Βαρθολομαίου. Τῶν ἐλληνικῶν παραδόσεων παραλλαγή εἶναι βουλγαρική παράδοσις, καθ' ἣν αἱ κηλίδες τῆς σελήνης προῆλθον ἐκ κτυπήματος τοῦ προσώπου αὐτῆς ὑπὸ τοῦ ἡλίου, ὀργισθέντος, διότι ἐκαυχᾶτο ὅτι ἦτο ὠραιότερα αὐτοῦ καὶ φωτίζει περισσότερον. Καὶ πορτογαλικαὶ παραδόσεις ἀναφέρουσιν ὡς αἰτίαν τῶν κηλίδων τῆς σελήνης ἔριν ταύτης καὶ τοῦ ἡλίου¹.

Ἰδιάζουσα ὅλως εἶναι ἡ ἀνωτέρω μνημονευθεῖσα παράδοσις τῶν Μαλγάρων, καθ' ἣν αἱ κηλίδες προέρχονται ἐκ τῶν πληγμάτων τοῦ παννίστρου ἐπὶ τῆς γαστρὸς τῆς βουμόρφου σελήνης, δι' ὧν οἱ μάγοι προσπαθοῦσι ν' ἀναβιάσωσιν αὐτὴν εἰς τὸν οὐρανόν.

Κατ' ἄλλην πάλιν παράδοσιν, πελοποννησιακὴν², αἱ φαινόμενα ἐν τῇ σελήνῃ σκιαὶ εἶναι δένδρου, τὸ ὁποῖον ὁ Πειρασμὸς (ὁ διάβολος) ἢ ὁ Κήης(=ὁ Κάιν) κατ' ἄλλας παραλλαγὰς προσπαθεῖ καθ' ὅλον τὸ ἔτος νὰ κόψῃ διὰ τοῦ πελέκεως, ἵνα αὐτοῦ καταστραφέντος συγκαταστραφῇ καὶ ἡ γῆ. Ἄλλ' ὅταν πλησιάζῃ εἰς τὸ τέρμα τῶν ἀγώνων του καὶ ἐν μόνον κτύπημα ὑπολείπεται, ὅπως τὸ μοχθηρόν του ἔργον συντελεσθῆ, ἀπρηθρῶς πλέον καὶ καταπεπονημένος κάθηται, ἵνα πρὸς στιγμὴν ἀναπαύσῃ, ἢ πύει εἰς τὰς χεῖράς του, διὰ νὰ καταφέρῃ νέα κτυπήματα, ὡς κάμνον οἱ ἄθετομοι. Τότε τὸ δένδρον ἀνορθοῦται, γιγνάντειον, καὶ οἱ δαίμων ἐπειλὰς νὰ ἐπαναλάβῃ τὴν ἐργασίαν του. Ἡ παράδοσις αὕτη εἶναι προφανῶς παραλλαγή τῆς περὶ τοῦ ὑποβαστάζοντος τὴν γῆν δένδρου, ὅπερ προιονίζουσιν οἱ Καλιμακίτζοι, οἱ καὶ Κήηδες ἄλλως ἐνιαχοῦ τῆς Ἑλλάδος καλούμενοι, οἵτινες διακόπτουσι τὸ ἔργον των κατὰ τὸ δωδεκαήμερον³ ἢ τῆς ἐτέρας διὰ τὰ δαιμόνια ποῦ τρώγουν ὅλον τὸ ἔτος τὸν ὑποβαστάζοντα τὴν γῆν σιδηροῦν στῦλον, ὅστις ἀπολεπτυνθεὶς κινδυνεύει νὰ καταπέσῃ, ἀλλὰ κατὰ τὰ Χριστούγεννα, ὅτε πρὸς στιγμὴν ἀναπαύονται, αὐξάνει καὶ στερεώνεται⁴.

Ἡ παράστασις δένδρου ἐν τῇ σελήνῃ εἶναι ἄγνωστος εἰς τοὺς εὐρωπαϊκοὺς λαούς. Εἰς τὴν ὑπαρξιν τοιοῦτου δένδρου πιστεύουσι καὶ οἱ Νεοσηλανδοί⁵. Ἀλλὰ τοῦτο μὲν ἀναμφιβόλως προέρχεται ἐκ συμπτώσεως. Λίαν δ' ὅμως παράδοξος φαίνεται ἡ ὁμοιότης παλαιοτάτης τινὸς σινικῆς παραδόσεως πρὸς τὴν ἐλληνικὴν. Κατὰ ταύτην ἄνθρωπος ἐν τῇ σελήνῃ ἀδιακόπως πελέκῃ διὰ τοῦ πελέκεώς του τὸ πελώριον δένδρον Κουέι ματαιοπονῶν· διότι αἱ

1. Αὐτ.

2. Αὐτ., ἀρ. 232 καὶ σ. 811.

3. Αὐτ., σ. 831.

4. Αὐτ., ἀρ. 255.—Πρβλ. καὶ γερμανικὴν τινα παράδοσιν, καθ' ἣν τὴν ἑσπέραν τῶν Χριστουγέννων ὁ ἐν τῇ σελήνῃ ἄνθρωπος δέεται εἰς τὸν Θεόν, κραυγάζων νὰ παύσῃ ἡ τιμωρία του (Kuhn u. Schwartz, Nordd. Sagen, ἀρ. 55).

5. Klemm, Allgem. Culturgeschichte, τ. IV, σ. 355.

σχισμάδες κλείουσιν άμέσως. Λέγουσι δέ ότι τοῦτο τοῦ έπεβλήθη ώς ποινή δι' άμαρτίαν, εἰς ἣν ὑπέπεσεν άσκητής ών¹. Καί άλλη τις παραπλησία παράδοσις φέρεται έν τῇ Σινικῇ παρά τῷ πρωτογόνῳ λαῷ τῶν Μιάς τῆς έπαρχίας Κούου τσέου. Διηγούνται οὔτοι ότι ὑπῆρχεν έν μυστηριῶδες δένδρον, τὸ ὁποῖον έπρεπε νά κοπῆ, διότι από αὐτό κατέβαινον κακοποιά ὄντα, ποῦ έτρωγαν τοὺς ανθρώπους. Ματαίως προσεπάθησαν νά τὸ καταστρέψωσιν ὁ καρκίνος καί ὁ άετός. Ἄλλά μία γυναῖκα άνέλαβε τὸ έργον καί τὸ έφερεν εἰς πέρας, καί με τὸ δένδρον τὴν έβαλαν εἰς τὴν σελήνην, ὅπου φαίνεται έως σήμερα².

Καί τὰ περί τῆς τιμωρίας τοῦ Κάιν έν τῇ σελήνῃ εἶναι επίσης ιδιάζοντα. Ἐν μὲν τῇ προηγούμενῃ παραδόσει περί τοῦ έν τῇ σελήνῃ δένδρου, τὸ ὁποῖον ματαίως άγωνίζεται νά κόψῃ ὁ Κάιν, έπῆλθε συμφυρμός τῆς παραστάσεως δένδρου έν τῇ σελήνῃ καί τῆς τιμωρίας τοῦ Κάιν έν αὐτῇ. Εἰς τὸν συμφυρμόν τοῦτον συνετέλεσε βεβαίως ἡ συνταύτισις τῶν έκκοπτόντων τὸ ὑποβαστάζον τὴν γῆν δένδρον Καλλικαντζάρων πρὸς τὸν Κάιν, άφοῦ οἱ Καλλικάντζαροι εἰς τὴν Σύμην καί τὴν Κάλυμνον φέρουσι τὸ ὄνομα αὐτοῦ (Κάηδες)³. Αἱ δέ λοιπαί παραδόσεις περί τοῦ Κάιν έν τῇ σελήνῃ παραλλάσσουσι τῶν ὁμοίων τῶν άλλων εὐρωπαϊκῶν λαῶν. Ὁ Κάιν εὐρίσκεται έν τῇ σελήνῃ, λέγουσιν αἱ πλεῖσται τῶν ἡμετέρων παραδόσεων, ὡς καί Βιθυνιακὴν δέ παράδοσιν εὐρίσκεται με τὸν Ἄβελ έρίζων άδικαίως πρὸς αὐτόν⁴. Ἡ άθηναϊκὴ παράδοσις προσθέτει ότι έν τῇ σελήνῃ ὁ Κάιν εἶναι καταβεδνωσμένος νά συναγῆ εἰς τετρημένον κάλαθον τὰ ὅστιά τοῦ άδελφοῦ του, ὃν έφόνευσε⁵, τὸν δέ λόγον τῆς άδελφοκτονίας αναφέρει καί τινὴ παράδοσις⁷. Οἱ δύο άδελφοί ἦσαν υἱοὶ βασιλέως, εἰς οὓς διένειμε ἡνθρώπων τὸ βασίλειον ὁ πατήρ κληροδοτήσας εἰς μὲν τὸν Ἄβελ τὰς νήσους, εἰς δέ τὸν Κάιν τὰς έν τῇ ἠπειρῷ χώρας του. Οὔτος δέ, φθονῶν τὸν άδελφόν του, ἤλθέ ποτε πρὸς αὐτόν καί τὸν έσκότωσεν εἰς τὸν άγρόν. Ὁ Θεός, ὀργισθεὶς κατὰ τοῦ έργάτου τοῦ πρώτου φόνου, ὥρισε τὸ μὲν μέρος, ὅπου διεπράχθη τὸ άνοσιούργημα, νά χωρισθῆ από τῆς γῆς καί νά πλανᾶται εἰς τοὺς οὐρανοὺς, ὁ δέ Κάης τότε νά βρῆ συγχώρεση, όταν

1. Grimm, Deutsche Mythologie, 4η έκδ., τ. III, σ. 209.

2. A. Schottes, Notes ethnographiques sur les tribus du Kouy - tcheou, έν Anthropos 1908, τ. III, σ. 421 (= Revue des tradit. popul. 1910, τ. XXV, σ. 19).

3. Παραδ., σ. 1331.

4. Σίφνου, παρά Σπ. Δουκάκη. Καλύμνου, παρά Γιάν. Κ. Ζερβοῦ. Σωζοπόλεως, παρά Κ. Δ. Παπαϊωαννίδου: «Μέσα 'ς τὸ φεγγάρι εἶναι ἡ ψυχὴ τοῦ Κάη ποῦ σκότωσε τὸν άδελφόν του».

5. Παραδός., άρ. 236. Τοιαύτη παράδοσις φέρεται ἴσως καί έν Σάμῳ, ὡς συναγεται έκ τῆς παροιμιώδους φράσεως: «Θά γένουμι σάν ἰκ'νοὺς ποῦ 'νι μέσ 'ς τοῦ φεγγάρ», ἥτοι θά άλληλοσπαραχθῶμεν. (Ἀνακοίνωσις Μυρογιάννη, έκ Μαραθοκάμπου τῆς Σάμου. Λαογρ. άρχ., άρ. 126, σ. 42,15).

6. Παραδός., άρ. 234.

7. Αὐτ., άρ. 235.

αγιομίση μὲ τὰ κόκκαλα τοῦ ἀδελφοῦ του ἕνα ξέκωλο καλάθι». Τὸ ξέκωλο καλάθι, εἰς τὸ ὁποῖον ματαίως ἀγωνίζεται ὁ Κάιν νὰ συναθροίσῃ τὰ ὄστα τοῦ θύματός του, ἀντιστοιχεῖ, ὡς παρατηρήσαμεν ἀλλαχοῦ¹, πρὸς τὸν τετρημένον πίθον τῶν Δαναΐδων τοῦ ἀρχαίου μύθου, καὶ ὡς ἐκεῖνος ἔγινε παροιμιώδης, οὕτω καὶ σήμερον «ξέκωλο καλάθι» παροιμιωδῶς λέγεται ὁ ἄσωτος.

Τὸν Κάιν θέτουσιν ἐν τῇ σελήνῃ καὶ ἄλλων εὐρωπαϊκῶν λαῶν παραδόσεις. Ἡδὴ ἐν τῇ Θεΐᾳ κωμωδίᾳ μνημονεύεται ὁ Κάιν μετὰ τῶν ἀκανθῶν (Caino e le spine) ἐν ἀναφορᾷ βεβαίως πρὸς τοιαύτας ἰταλικὰς παραδόσεις². φέρονται δὲ καὶ νῦν πολλαχοῦ τῆς Ἰταλίας παραδόσεις, λέγουσαι ὅτι αἱ κηλίδες τῆς σελήνης εἶναι ὁ Κάιν, φέρων φορτίον ἀκανθῶν³, κατὰ δὲ τὴν παρατήρησιν τοῦ G. Pitre⁴, ἐν μὲν τῇ βορείῳ καὶ τῇ μέσῃ Ἰταλίᾳ τὸ ἐν τῇ σελήνῃ ἐμφαινόμενον πρόσωπον νομίζεται πάντοτε πλὴν σπανίων ἐξαιρέσεων ὅτι εἶναι ὁ Κάιν, ἐν δὲ τῇ νοτίῳ ὅτε μὲν ὁ Κάιν, ὅτε δ' ἄλλος τις.

Ὅμοίως Κάιν ὀνομάζουσι τὸ ἐν τῇ σελήνῃ πρόσωπον καὶ ἄλλων εὐρωπαϊκῶν λαῶν παραδόσεις⁵, οἷον γαλλικαί⁶, τοῦ βελγικοῦ Λουξεμβούργου⁷, βελγικαί⁸, βλαχικαὶ τῆς Βουκοβίνας⁹, βουλγαρικαί¹⁰, πολωνικαί¹¹, μικρορωσικαί¹² καὶ ἐστωνικαί¹³.

Αἱ παραδόσεις αὗται βασιζοῦνται πρῶτον πάντων εἰς τὴν δοξασίαν, ὅτι ἡ σελήνη εἶναι ἐνδείξιμα τῶν ψυχῶν ἢ κατὰ ἀποκρῦψεως παραλλαγὴν τῶν κολαζομένων ψυχῶν¹⁴. Τὴν δοξασίαν ταύτην ἀνευρίσκομεν καὶ εἰς τὴν ἀρ-

1. Αὐτ., σ. 812.

2. Dante, Inferno XX 124-6. Paradiso II 49-51. Βλ. καὶ Stan. Prato, Caino e le spine secondo Dante e la tradizione popolare, Ancona 1881. Τὸ βιβλίον τοῦτο, τυπωθὲν εἰς 50 μόνον ἀντίτυπα, δὲν ἠδυνήθημεν νὰ ἴδωμεν. Κατὰ τὸ Archivio per lo studio delle tradizioni popolari 1882, σ. 166, σκοπεῖ ν' ἀποδείξῃ ὅτι ἡ παράδοσις περὶ τοῦ Κάιν καὶ τῶν ἀκανθῶν ἐν τῇ σελήνῃ εἶναι κοινὴ πρὸς πολλοὺς λαοὺς.

3. Βλ. Stan. Prato καὶ G. Pitre, ἐνθ' ἀν. Archivio per le tradiz. popol. 1882, σ. 296-7. G. Pitre, Usi e costumi del popolo siciliano, τ. III, σ. 22-3.

4. G. Pitre, ἐν Archivio per le tr. pop. 1900, σ. 545.

5. Βλ. καὶ Grimm, Deutsche Mythologie, 4ης ἐκδ. σ. 600. O. Dähnhardt, Natursagen I, σ. 254-6.

6. Rev. des tradit. popul. 1903, τ. 18, σ. 375 (Ἰούδας ἢ Κάιν). Sébillot, Folklor. de France I, σ. 20.

7. RTP. 1902. La Tradition 1895, σ. 141. Sébillot, ἐνθ' ἀν.

8. Dähnhardt, ἐνθ' ἀν., σ. 256.

9. Zeitschrift. f. österreich. Volksk.

10. Strauss, Die Bulgaren, σ. 35-6.

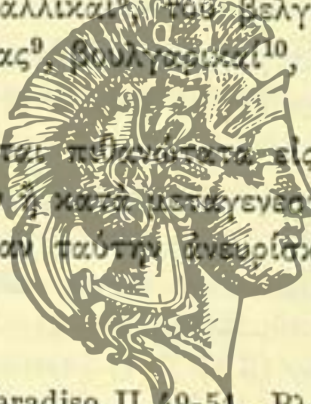
11. RTP. 1895, σ. 422.

12. Dähnhardt, ἐνθ' ἀν., σ. 254.

13. Αὐτ., σ. 256.

14. Συναφὴς πρὸς τὴν δοξασίαν ταύτην εἶναι καὶ ἡ περὶ ἀποκρῦψεως εἰς τὴν σελήνην τῶν φρενῶν τῶν ἐπὶ γῆς παραφρόνων, εἴτε δημώδης δοξασία εἶναι τοῦτο εἴτε ἀπλῆ ποιη-

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΠΑΡΑΦΡΑΣΕΩΝ ΚΑΙ ΜΕΤΑΦΡΑΣΕΩΝ

χαίαν Ἑλλάδα παρὰ τοῖς ὀρφικοῖς, τοῖς πυθαγορείοις καὶ τοῖς μεταγενεστέροις πλατωνικοῖς¹, ἀλλ' ἐπίσης εὐρίσκομεν αὐτὴν καὶ εἰς Ἰνδικήν², εἰς τὴν ἀρχαίαν Περσίαν³ καὶ εἰς τὰ ἰθαγενῆ φύλα τοῦ νέου κόσμου, ἐξ οὗ συνάγεται ὅτι ἴσως εἶναι δημώδης⁴. Ἐξ αὐτῆς δὲ προῆλθον καὶ οἱ παμπληθεῖς καὶ καθ' ἅπασαν τὴν Εὐρώπην καὶ ἀλλαχοῦ τοῦ κόσμου διαδεδομένοι μῦθοι περὶ τοῦ ἐν τῇ σελήνῃ ἀνθρώπου, ὅστις σχεδὸν εἰς ὅλας ταύτας παρίσταται ὡς ἀμαρτωλός, κολαζόμενος διὰ τινὰ ἀμαρτίαν του⁵.

Γ'.

Μαντική ἐκ τῆς σελήνης.—Μετεωρολογικαὶ παραστάσεις.—Ἐπιρροὴ τῆς σελήνης ἐπὶ τῆς γῆς.—Τὸ δακτυλοδεικτεῖν τὴν σελήνην.

Ἐκ τῆς παρατηρήσεως τῆς σελήνης πολλοὺς συνάγουσιν οἰωνοὺς οἱ καθ' ἡμᾶς Ἕλληνες, ὅπως καὶ οἱ ἀρχαῖοι καὶ πλεῖστοι ἄλλοι λαοί. Τὸ πορφυροῦν χρῶμα αὐτῆς (κοινῶς λέγεται τότε *αἷματωμένο φεγγάρι*) εἶναι προμήνυμα τῆς χύσεως αἵματος καὶ πολλῶν καταστρώσεων⁶. Ὅταν δ' ὁμοῦ σκοτιδιάζῃ τὸ φεγγάρι, πιστεύουσιν ὅτι θὰ γένηται ἡ Γούρκοι⁷, τὸναντίον δ' εἶναι προ-

τυχὴ ἐπίρροια. Εἰς τὴν δοξασίαν ταύτην ἀναφέρεται στίχος τῆς κρητικῆς παραβολῆς τοῦ Ν. αἰῶνος Ζήνωνος (Ἠρᾶς. Β', σ. 7, στ. 251, σ. 15 Σαθά). Δὲν ἠδυνήθη να ἐξακριβώσω, ἀν ἐλήφθη ἐκ τοῦ λατινικοῦ πρωτοτύπου τῆς παραβολῆς τοῦ Jos. Simonis ἢ ἀν εἶναι προσθήκη τοῦ Κρητὸς διασκευαστοῦ. Πάντως δὲν ἀποκλείεται ἡ ἐπίδρασις τοῦ Ἀριστοῦ, ὅστις ἐν τῷ Μαινομένῳ Ὀρλάνδῳ (XXXV, 1) ἀσκινύσεται τοιαύτην δοξασίαν.

1. Βλ. *Rohde*, *Psyche*, 4η ἐκδ., τ. II, σ. 131. 320. *Roscher*, *Selene*, σ. 48. 90 κέ. 121 κέ. *Nachträge*, σ. 32. *Lex. d. Mythol.*, τ. II, σ. 2769. 3167. 3186.

2. Βλ. *Gruppe*, *Griech. Culte u. Mythen*, σ. 670. *Böcklen*, *Adam und Qain*, σ. 48-49. (*Mythologische Bibliothek*, τ. I 2).

3. *Böcklen*, αὐτ., σ. 49.

4. *Waitz*, *Anthropologie*, τ. III, σ. 197. 311. V 197. *Roscher*, *Lex. d. Myth.*, τ. II, σ. 999. *Tylor*, *Primitive culture*, κεφ. 13, τ. II 69 κέ. (τῆς γερμ. μεταφράσεως).

5. Συναγωγὴν τῶν παραδόσεων διαφόρων λαῶν περὶ τοῦ ἐν σελήνῃ ἀνθρώπου βλ. εἰς τοὺς ἐξῆς συγγραφεῖς: *Grimm*, *Irische Elfenmärchen*, σ. 225. *Deutsche Mythologie*, σ. 679 κέ. (σ. 597 κέ. τῆς 4ης ἐκδ.). *Köhler*, *Kleine Schriften*, τ. III, σ. 597-600 (=ἐν *Anglia* 1879, τ. II, σ. 137-140). *Am Ur-Quel*, τ. I, σ. 85. III 290-1. 343. *Les taches de la lune*, ἐν *Rev. d. trad. popul.*, τ. II 406. III 129 κέ. V 117. VII 448. 553. XVI 52. XVII 591. XVIII 105 κέ. καὶ εἰς τοὺς ἐπομένους τόμους πολλαχοῦ. *Boas*, ἐν *Verhandl. d. Berl. Gesel. f. Anthrop.* 1891, σ. 596. 1893, σ. 262. 386. 453. *Peschel*, *Ueber den Mann im Monde* (*Abhandl. zur Erd - u. Völkerkunde* 1878). *Tim. Harley*, *Moon Lore*, London (*The Man in the Moon. The woman in the Moon* κτλ.).

6. Πολλαχοῦ τῆς Ἑλλάδος.—Χίος: *Καλλιμάχη*, *Χιακὰ ἀνάλεκτα*, σ. 372. «Ὅταν ἡ σελήνη ἔχῃ χρῶμα πορφυροῦν, φρονοῦσιν ὅτι προμηνύει πολέμους». Παρομοία ἡ γερμανικὴ δοξασία ὅτι τὸ πορφυροῦν χρῶμα τῆς σελήνης εἶναι προμήνυμα θανάτου (*Rochholz*, *Deutscher Glaube*, τ. I, σ. 70).

7. *Π. Παπαζαφειροπούλου*, *Περὶ συναγωγῆς γλωσσικῆς ὕλης*, Πάτραι 1887, σ. 346.

μήνυμα εὐτυχίας τῶν Τούρκων, ὅταν συμπέση ὁ Ἑσπερος εἰς τὸ μέσον τῆς καμπύλης, ἣν σχηματίζει τὸ κέρασ τῆς φθινούσης σελήνης, διότι τότε ἀναπαρίσταται ἐν τῷ οὐρανῷ τὸ ὀσμανικὸν σύμβολον. Καταστροφὰς δὲ προμηνύουσι καὶ αἱ ἐκλείψεις, περὶ ὧν κατωτέρω.

Κυρίως δ' ὁμῶς τὰ ἐκ τῆς σελήνης καὶ τοῦ φωτὸς αὐτῆς προμηνύματα εἶναι μετεωρολογικά. Ὅταν ἡ μὴνη εἶναι ὀρθία, προμηνύεται εὐδία, τούναντιον δὲ τρικυμία, ὅταν εἶναι πλάγια. Ἐντεῦθεν ἡ κοινοτάτη ἐν πολλαῖς παραλλαγαῖς φερομένη παροιμία: «Δίπλα φεγγάρι; ὀρθὸς караβοκύρης· ὀρθὸ φεγγάρι; δίπλα караβοκύρης»¹. Τὴν αὐτὴν παρατήρησιν ἐθεώρουσ ὀρθὴν καὶ οἱ ἀρχαῖοι², ἐπαναλαμβάνουσι δ' ἐν παροιμίαις καὶ νεώτεροι λαοί³. Ὁμοίως καὶ ἡ ἄλλως τῆς σελήνης θεωρεῖται προάγγελος τρικυμίας. Ὅταν ἐχη ἄλῶνι τὸ φεγγάρι, τὴν ἄλλη μέρα θὰ βρέξῃ ἢ θὰ σηκωθῇ ἄνεμος, λέγουσιν ἐν Πορτογιά⁴. Ἀλλαχοῦ δὲ τῆς Ἑλλάδος εἶναι συνήθης ἡ παροιμία: «Τοῦ ἡλίου κύκλος ἄνεμος, τοῦ φεγγαριοῦ χειμῶνας»⁵, ἧς ὁμοίαν εὐρίσκομεν καὶ παρ' ἄλλοις λαοῖς⁶, κυρουμένην καὶ ὑπὸ τῆς παρατηρήσεως τῶν ἀρχαίων⁷.

Ἰδίως δ' ὁμῶς αἱ φάσεις τῆς σελήνης ἡ γιόμισι ἢ γέμωσι ἢ φέξι ἢ δεκαπέντισμα (σελήνη πλήθουσα) καὶ ἡ χύσι αὐτῆς (ἢ λίγωσι ἢ τὸ λίγος ἢ τσίμπισμα τοῦ φεγγαριοῦ) (σελήνη σθνήουσα) μάλιστα δοξάζει ὁ λαός, ὅτι ἔχουσι ἀσπὴν εἰς τὰ ἐπὶ τῆς γῆς. Ἡ ἀξία αὐτῆ εἶναι κοινὴ ἀπανταχοῦ, γνωστὴ δὲ εἰς τοὺς ἀρχαίους Ἕλληνας⁸ καὶ διατηρηθεῖσα κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους⁹ παρέμεινεν ἀκμαία μέχρις ἡμῶν. Πιστεῖται σήμερον ὅτι ἐκεῖναι αἱ ἐργασίαι εὐοδοῦνται, ὅσων ἡ ἐπιτυχία γίνεται μὲ τὴ γιόμισι τῆς

1. Π.Π., λ. φεγγάρι, ἀρ. 4. 12. 13. 14. 20.

2. Θεοφράστ., Ἀπόσπ. 6 (περὶ σημείων γ 38): «Χειμῶνος δὲ (σημεῖα) ... τὸ σελήνιον ἐὰν ὀρθὸν ἦ». Αὐτ. β 27: «ἐὰν δ' ὀρθὸς (ὁ μείζ) ... εἴωθε χειμάζειν μέχρι διχομηρίας».

3. Σικελικὴ παροιμία ἀπαράλλακτος πρὸς τὴν ἑλληνικὴν: Luna a l' addritta, marinaru curcartu. Luna curcata, marinaru a l' addritta. (Pitrè, Proverbi siciliani, τ. III, σ. 37). Ὁμοία βενετικὴ παρὰ Pasqualigo (Proverbi ven., σ. 209). Πορτογαλικὴ ἀπαράλλακτος (Zeitschr. d. Ver. f. Volksk. 1904, σ. 224). Ἐν Σλέσβικ - Ὀλοσταῖν ἡ αὐτὴ παρατήρησις (αὐτ. 1914, σ. 60, 23).

4. Παπαζαφειρόπουλος, ἐνθ' ἀν.

5. Π.Π., λ. ἡλιος 60. 61.

6. Ἰταλικαί: *Giani*, Sapienza italiana, ἀρ. 930. 931. Καταλανικὴ: *J. Cortils Vieta*, Ethologia de Blànes, σ. 74, 21.

7. Ἀριστοτέλ. παρὰ Στοβ. Ἑκλ. Α λ' 2 (= *Diels*, Doxographi, σ. 454). Βλ. καὶ Μιχ. Γλυκᾶ Α', σ. 48 κέ. (ἐκ τοῦ Βασιλείου εἰς Ἑξαήμερον).

8. *Roscher*, Selene 49 κέ. *Lex d. Myth.* II 3152 κέ. 3157. 3148. 2765 κέ. IV 647 κέ. *Pauly-Wissowa*, R. E., τ. I, σ. 39. *Frazer*, Adonis, σ. 305 κέ.

9. α' Ὅτι...καὶ νομηνίας παρατηρούμεθα». Ἰωσήφ Βουέννιος, ἐν Λάμπρον Ν. Ἑλληνομνήμ., τ. Δ', σ. 17.—Ἐδσταθίου Ἀντιοχείας, εἰς Ἑξαήμερον, *Migne*, Patr. Gr., τ. 78, σ. 721, Θεοδώρου τοῦ Προδρόμου, Στίχοι, ἐν Not. et extr. des mss., τ. 22, μέρ. 2, σ. 25, Μιχαὴλ Γλυκᾶ Α', σ. 42-44.

σελήνης, τούναντίον δὲ ἀποτυγχάνουσιν ὅσαι μὲ τὴ χάση. «Σώφεργα πιάσε τὴ δουλειὰ» συμβουλεύουσιν ἐν Ἡπειρῶ, ἐν ὧρα δηλ., καθ' ἣν ἡ σελήνη πληροῦται, διότι τότε μόνον τὸ ἐπιχειρούμενον ἔργον προκόπτει, ἐνῶ τὸ ἐπιχειρούμενον ἐν φθινοῦσῃ σελήνῃ δὲν εὐδοκιμεῖ¹. Καὶ αὐταὶ αἱ μαγικαὶ πράξεις κανονίζονται κατὰ τὰς φάσεις τῆς σελήνης: ὅθεν τὰ μαγικὰ βιβλία περιέχουσιν ὁδηγίας τίνες τούτων πρέπει νὰ γίνωνται εἰς τὴν γέμισιν καὶ τίνες εἰς τὴν λίγωσιν αὐτῆς².

Κατὰ τὰς γεωργικὰς ἐργασίας προπάντων λαμβάνουσιν ὡς ὁδηγὸν τὰς φάσεις τῆς σελήνης: καὶ οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες ἐπρέσβευον ὅτι ἡ σελήνη ἀσκεῖ μεγίστην ροπὴν εἰς τὴν αὐξήσιν τῶν φυτῶν καὶ τῶν ζώων, ὅτι αὐξούσης αὐξοῦνται καὶ προκόπτουσι καὶ μειουμένης φθίνουσιν³, εἶναι δ' ἡ δοξασία αὕτη κοινὴ εἰς πολλοὺς λαοὺς⁴. Παρ' ἡμῖν πλείστας γεωργικὰς ἐργασίας κανονίζουσι κατὰ τὰς φάσεις τῆς σελήνης⁵: τὰ δένδρα κλαδεύουσι καὶ ἐνοφθαλμίζουσι μόνον κατὰ τὴν γέμισιν. Τὰ ξύλα δὲν κόπτουσι ἐν πανσελήνῳ, διότι πιστεύουσιν ὅτι σήπονται, φυτεύουσι δὲ εἰς τὴν γέμισιν⁶. Ἐξαιρετικῶς ὁ κανὼν οὗτος δὲν τηρεῖται κατὰ τὸν Ἰταλικόν, διότι τότε εἶναι ὁ καταλληλότετος καιρὸς πρὸς κλάδευσιν καὶ χρεὶ νὰ μὴ ἀπολεσθῇ ὁ χρόνος ἐπὶ ματαίῳ: ὅθεν παροιμία κοινοτάτη φερουμένη ἐν πολλαῖς παραλλαγαῖς, διδάσκει ὅτι κατὰ τὸν Ἰταλικόν πρέπει νὰ γίνωται τὸ κλάδεμα κατὰ τὴν δειπιδάκιμονα ἀπαγόρευσιν: «Γενάρη μὴν κλάδευε καὶ μὴ ρωτᾶς φεγγάρι»⁷.

Ἄλλὰ καὶ τὰς ἄλλας τῶν πράξεων κανονίζουσιν οἱ χωρικοὶ μετὰ πολλῆς μικρολογίας συμφώνως πρὸς τὰς φάσεις τῆς σελήνης, πρὸς δὲ τούτοις ἐκ τῆς παρατηρήσεως αὐτῶν συνάγουσι προμηνύματα περὶ τοῦ μέλλοντος. Οὕτω π.χ., ὅταν τὸ Πάσχα συμπέσῃ περὶ πλήθουσαν σελήνην, πιστεύουσιν ὅτι θὰ ἐπέλθῃ καθυστέρησις τῶν σιτηρῶν⁸. Ἡ τεκοῦσα ἄρρεν, φθινοῦσης τῆς σελήνης, τὸ τέκνον, τὸ ὁποῖον θὰ γεννήσῃ μετὰ τοῦτο, θὰ εἶναι θῆλυ καὶ τάνάπαλιν, τὸ δὲ γεννηθέν, πληθούσης τῆς σελήνης, θὰ ἐπακολουθήσῃ καὶ ἄλλο τοῦ αὐτοῦ γένους⁹. Ἐν Μακεδονίᾳ οἱ γάμοι τελοῦνται μόνον περὶ πλήθουσαν σε-

1. Ἀραβαντινοῦ, Γλωσσάριον, σ. 89.

2. Σολωμον. Ἐθν. βιβλ. Ἀθηνῶν, κῶδ. 1235, φ. 36α. 36β.

3. Roscher, Selene, σ. 65 κέ. Nachträge, σ. 26. Lex. d. Mythol. II 3152 κέ. 3157. Frazer, Adonis, σ. 298 κέ.

4. Grimm, Deutsche Mythologie, σ. 617 κέ. (σ. 595 κέ. δ' ἐκδ.), Wuttke, Deutsch. Volksaberglaub. § 65. Frazer, αὐτ. 297 κέ. Γαλλικαὶ ὁμοίαι δοξασίαι: RTP. 1894, σ. 217-8. 560. 1907, σ. 426-8. Πορτογαλικά: Zeitschr. d. Ver. f. Volksk. 1904, σ. 224.

5. Στατιστικὴ τῆς ἑλληνικῆς γεωργίας, ἐν Ἀθ. 1864, σ. 105 κέ.

6. Πιπτάκης, ἐν Ἀρχαιολ. ἐφημ. καὶ ἐν Ἐφ. Φιλομ. 1859, σ. 1119.

7. Π. Π., λ. Γενάρης 2, τ. Γ', σ. 536 κέ.

8. Παπαζαφειρόπουλος, ἐνθ' ἀν., σ. 346.

9. Πολλαχοῦ τῆς Ἑλλάδος. Παρομοίαι δοξασίαι καὶ ἐν Λαγκεδόκῃ τῆς Γαλλίας. (RTP., τ. VI, σ. 550).

λήνην¹, ἀλλὰ ἐν Κύπρῳ τὸν ἀπὸ τῆς νέας σελήνης ἄχρι τῆς πανσελήνου χρόνον δὲν ὑπολαμβάνουσιν εὐθετον πρὸς γάμους, διὸ τελοῦσι τούτους μετὰ τὴν πανσέληνον². Τὸν λόγον τῆς τοιαύτης προλήψεως τῶν Κυπρίων ἀδυνατοῦμεν νὰ ἐννοήσωμεν, ἢ τέλεισι δ' ὁμοίως τῶν γάμων περὶ πλήθουσιν σελήνην γίνεται κατὰ παλαιὰν συνήθειαν, διότι καὶ οἱ Ἕλληνες ἐξέλεγον ὡς ἡμέραν ἀγαθὴν πρὸς γάμους, ὅτε ἦτο πλησιφαῆς ἡ σελήνη· «ὅταν σελήνης εὐτυχῆς ἔλθῃ κύκλος»³. ἀλλ' ὁμοίως καὶ ἄλλοι εὐρωπαϊκοὶ λαοὶ νομίζουσιν ὅτι εὐδαίμων θ' ἀποβῆ ὁ γάμος, ὅταν τελεσθῆ περὶ πλήθουσιν σελήνην⁴. Προσέτι φυλάττονται νὰ μὴ κόπτωσι τοὺς ὄνυχας καὶ τὰς τρίχας φθινούσης τῆς σελήνης, διότι παρεμποδίζεται ἡ αὐξήσις αὐτῶν, ἐνῶ, ὅταν κόπτονται αὐξομένης τῆς σελήνης, ταχέως αὐξάνουσι πάλιν· καὶ ἡ δοξασία αὕτη ἐπίσης ἦτο κοινὴ εἰς τοὺς ἀρχαίους⁵ καὶ εἶναι καὶ σήμερον γνωστὴ εἰς πολλοὺς εὐρωπαϊκοὺς λαοὺς⁶.

Δραστηκωτάτη δ' ὑποτίθεται ἡ ἐπήρεια τῆς σελήνης ἐπὶ τῶν ἀσθενειῶν⁷. Ἡ ἀσθένεια εἶναι εἰς ἐπίτασιν ἢ ὑφῆσιν, ἂν ἡ σελήνη εἶναι πλήθουσα ἢ φθίνουσα. Ἐπὶ δὲ τῶν ψυχικῶν νόσων οἱ παρόνομοι ἀποδίδονται εἰς τὴν ἐπίδρασιν τῆς πληθούσης σελήνης. «Ἐπεὶ ἡ τὴν ἐπίτασιν τὰ φεγγαριάτικα του» ἢ «εἶναι ἔς τὰ φεγγάρια του» λέγουσι καὶ ἐπὶ θύσεων, καταλαμβανομένων ὑπὸ παραδοικῶν ἐξάψεων⁸. Πρὸς θεραπείαν τῶν αὐτῶν νόσων λέγουσιν ἐπιμάζε φθι-

1. *Abbott*, *Macedonian Folklore*, σ. 155.

2. *Σακελλάρι*, *Κυπρ. Λ'*, σ. 722. *Λουκά*, *Φιλοκαλῶν ἐπισκέψεις*, σ. 77.

3. *Εὐριπίδ.*, *Ἰφιγ. Αὐλ.* 717. *Δίων Χρυσόστομος*. Ζ 245 R. 113 M. ἀποτήσομέν γε τοὺς γάμους ἡμέραν ἀγαθὴν ἐπιλεξάμενοι... ὅταν μὴ μικρὸν ἦ τὸ σελήνιον.

4. *Grimm*, *Deutsche Mythol.*, σ. 676 (595 δ' ἐκδ.). *Wuttke*, *Deutsch. Volksabergl.* § 65, σ. 58. § 558, σ. 368, γ' ἐκδ. *Frazer*, *Adonis*, σ. 299.

5. *Varro*, *R. rust.* I 37. *Plin.*, *N. hist.* 16, 194.

6. *Grimm*, *Frazer*, *Wuttke*, ἐνθ' ἂν. *Roscher*, *Selene*, σ. 63. Ἐν τῷ νομῷ *Côtes du Nord* τῆς Γαλλίας διὰ νὰ μὴ πέφτουν τὰ μαλλιά τῶν παιδιῶν τὰ κουρεύουν τὴν πρώτην Παρασκευὴν τῆς αὐξούσης σελήνης (*RTP.*, τ. VII, σ. 600).

7. Περὶ τῶν δοξασιῶν τῶν ἀρχαίων περὶ ἐπήρειας τῶν φάσεων τῆς σελήνης ἐπὶ τῶν νόσων βλ. *Roscher*, *Selene*, σ. 67 κέ. *Nachträge*, σ. 27 κέ. *Lex. d. Mythol.* II 2767. Ὅτι αἱ ἀρχαῖαι αὗται δοξασίαι διετηρήθησαν κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους ἐμφαίνεται ἐκ τοῦ ποιήματος τοῦ Μαξίμου περὶ καταρχῶν, καὶ ἐξ ἀνωνόμου συνταγματίου περὶ βοτανῶν καὶ ἐκ τῶν παλαιῶν ἐρμηνειῶν αὐτῶν (ἐν τῇ παρὰ Διδότῳ ἐκδόσει τῶν βουκολικῶν καὶ διδακτικῶν ποιητῶν).

8. Πολλαχοῦ τῆς Ἑλλάδος. Ἐν Σφακίσις ἡ φράσις «εἶναι ἔς τὰ φεγγάρια του» λέγεται ἐπὶ ἀνθρώπων καθ' ὑπερβολὴν ὀργίλων ἢ σκυθρωπῶν (*Κρητικὸς ἀστὴρ* 1908, ἀρ. 41, σ. 317). Παρόμοιοι ρωμουνικαὶ φράσεις: *A fi cu luna'n cap* καὶ *I-a resarit luna 'n cap*. (*Zanne*, *Proverbele românilor*, τ. II, ἀρ. 2910. 2911). Περὶ τῶν ἰδεῶν τῶν ἀρχαίων διὰ τὴν ἐκ σελήνης μανίαν βλ. *Roscher*, *Selene*, σ. 69 κέ. Ἐν Σύμῃ τὸ φεγγάρι λέγεται πάθος τι τῶν νηπίων, προερχόμενον, ὡς πιστεύουσιν, ἐξ ἐπήρειας τῆς σελήνης. Πρὸς θεραπείαν δὲ τοῦ πάθους τούτου θραύουσιν αὐγὰ ἐντὸς λεκάνης καὶ τὰ ἐκθέτουσιν εἰς τὸ φῶς

νούσης τῆς σελήνης, ἵνα καὶ ἡ νόσος ἐξαλειφθῆ, ὡς πιστεύουσι καὶ οἱ Γερμανοὶ καὶ ἄλλοι λαοί¹ καὶ ὡς ἐπίστευον βεβαίως καὶ οἱ ἀρχαῖοι "Ἕλληνες καὶ Ρωμαῖοι². Μόνον εἰς πόνον ὀδόντων ἢ ἐπωδὴ μετὰ τῆς μαγικῆς ἐνεργείας συντελεῖται κατὰ τὴν νέαν σελήνην³. Ἰδιαιτάτα δὲ ἡ ἐπήρεια τῆς σελήνης νομίζεται ὅτι καταφαίνεται ἐν τῇ ἐπιληψίᾳ, ἣτις δηλοῦται μέχρι τοῦ νῦν διὰ τῆς ἀρχαίας λέξεως σεληνιασμός⁴. Καὶ οἱ ἀρχαῖοι ἐπίσης εἰς τὴν σελήνην προπάντων ἀπέδιδον τὴν αἰτίαν τῆς ἐπιληψίας⁵. Καὶ κατὰ τοὺς μέσους χρόνους διετηρεῖτο ἡ δοξασία αὕτη, ὡς ἐμφαίνεται πλὴν ἄλλων καὶ ἐκ τῶν Ἐπιλοχίων τοῦ Φωτίου⁶ καὶ ἐκ τοῦ περὶ σεληνιασμοῦ συνταγματίου τοῦ Ψελλοῦ.

Κατὰ δὲ τὴν νομηγίαν (τῆ νύχτα ποῦ γυρίζει τὸ φεγγάρι καὶ ἀρχίζει τὸ νιὸ) πιστεύουσιν ἐν Κρήτῃ ὅτι ἡ σελήνη ἐπηρεάζει τὰ ὕδατα, διὸ λέγουσιν ὅτι δὲν πρέπει νὰ πίνη τις νερό, διότι ἀσθενεῖ ἢ χάνει τὸν νοῦν του⁷.

"Ὅλως ἰδιάζουσα εἶναι ἡ δοξασία τῶν Σφακιανῶν⁸, ὅτι ἡ σελήνη ἐπὶ μίαν κατὰ δεκαήμερον ἡμέραν διαμένει εἰς ἕκαστον ἀπὸ τοὺς ὀκτὼ καιροὺς (ἀνέμους)⁹. Τὴν δ' ἐνάτην, δεκάτην ἐνάτην καὶ εἰκοστὴν ἐνάτην διαμένει εἰς τὰ οὐράνια καὶ τὴν δεκάτην, εἰκοστὴν καὶ τριακοστὴν εἰς τὰ καταχθόνια. Εὐρισκομένη εἰς τὰ καταχθόνια ἀδυνατεῖ νὰ βλάψῃ, ὡς μὴ βλέπουσα, δι' ἃ αἱ ἡμέραι ἐκεῖναι νομίζονται πρὸς ἀσπίδας πρὸς τέλεσιν γάμων. Τούναντίον δὲ ἀδύνατον εἶναι νὰ μὴ συμβῆ ἄστυχησά τι, ὅταν ἐπισημασθῶσιν οἱ γάμοι, ὅταν ἡ σελήνη εὐρισκεται εἰς τὰ ἐπιθράνια, εὐπόθεν ἐπισκοπεῖ τὰ πάντα. Ὅθεν ἡ 9, 19 καὶ 29ῃ τῆς σελήνης θεωροῦνται ἀποφράδες¹⁰.

τῆς σελήνης ἐν πανσελήνῳ, ἀλείφουσι δὲ δι' αὐτῶν τὸ σῶμα τοῦ πάσχοντος ἐπιλέγοντες ἐπωδὴν τινα. Φεγγαροπιασμένος δὲ λέγεται ὁ πάσχων ἀπὸ τὸ φεγγάρι· τὸ πάθος δὲ τοῦτο φεγγαροπιασμός (Λαογραφ. ἀρχείου ἀρ. 161, 229, παρὰ Χαβιαρᾶ).

1. Zeitschr. d. Ver. f. Volksk. 1899, σ. 230-3. 1911, σ. 426. Kuhn u. Schwarts, Nordd. Sagen, σ. 457. Jevons, ἐν Folk-lore 1891, τ. II, σ. 229.

2. Βλ. Ἀλέξ. Τραλλιαν. τ. I, σ. 567 Puschmann. Marcell., De medicam. VIII 50. XXXI 18.

3. Λελέκου, Ἐπιδόρπιον Α', σ. 203. 204.

4. Τὸ ρῆμα σεληνιάζομαι (παρὰ Μανέθωρι Δ', 81 σεληνιάζω) εὐρηται τὸ πρῶτον ἐν τῇ Καινῇ διαθήκῃ. Ἐν τῇ μέσῃ ἐλληνικῇ βλ. τὸ Γλωσσάριον τοῦ Ducange, σ. 1348, ἐν λ. σεληνιαζόμενος.

5. Roscher, Selene, σ. 68 κέ. Nachträge, σ. 27 κέ. Lex. d. Mythol. II 3155. III 459.

6. Ἐπιλοχία I' 1. 2, ἐκδ. Σοφ. Οἰκονόμου (ἐν Ἀθῆν. 1858), σ. 23.

7. Ἐστία, τ. IZ', σ. 366.

8. Κρητ. ἀστὴρ 1908, ἀρ. 41, σ. 317=Λαογρ. Α' 358.

9. Τὴν διαίρεσιν καὶ τὰ ὀνόματα τῶν ὀκτὼ ἀνέμων βλ. ἐν ΔΜΜ. (Παρνασσ. Δ' 671).

Ἡ σειρά τῶν ἀνέμων κατὰ τοὺς Σφακιανούς εἶναι ἡ ἐξῆς, ἀντιστοιχοῦντος τοῦ πρώτου τῆς σειράς πρὸς τὴν πρώτην, τὴν ἐνδεκάτην καὶ τὴν εἰκοστὴν πρώτην ἡμέραν τῆς σελήνης. 1) Λεβάντες (ἀπηνλιώτης) 2) Σιρόκος (εὐρος) 3) Ὀστρια (νότος) 4) Γαρμπῆς (λίψ) 5) Πορέντες (ζέφυρος) 6) Μαίστρος (σκίρων) 7) Τραμουιντάνα (βορρᾶς) καὶ 8) Γραῖγος (καικίας).

10. Ἡ δοξασία περὶ διαμονῆς τῆς σελήνης τρεῖς μὲν ἡμέρας τοῦ μηνὸς εἰς τὰ κατα-

Ἀποφεύγουσι δὲ οἱ Σφακιανοὶ τὴν ἐπήρεια τῆς σελήνης καὶ κατὰ τὰς ἡμέρας, καθ' ἃς εὐρίσκεται αὕτη εἰς τοὺς καιροὺς, ἦτοι τὴν 1 μέχρι τῆς 8, τὴν 11 μέχρι τῆς 18 καὶ τὴν 21 μέχρι τῆς 28ης. Ὁ γαμβρὸς ἐξερχόμενος τῆς θύρας τῆς οἰκίας δὲν πρέπει νὰ ἔχη ἀντικρὺ του τὸν καιρὸν, εἰς τὸν ὁποῖον εὐρίσκεται ἡ σελήνη, τὸν ἀντιστοιχοῦντα δηλαδὴ πρὸς τὴν ἡμέραν αὐτῆς ἄνεμον. Διὰ τοῦτο, ὁσάκις συμβῆ δυστύχημα ἐν γάμῳ, λέγουσι: «Τ' ἄστρο ἦταν ἀπ' ἐμπρός». Ἄν ἡ θύρα τῆς οἰκίας λ.χ. εἶναι ἐστραμμένη πρὸς βορρᾶν καὶ ἡ σελήνη κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς τελετῆς τῶν γάμων εὐρίσκεται εἰς τὸν καιρὸν τοῦτον (διαμένει δ' ἡ σελήνη εἰς τὴν τραμουντάνα τὴν 7ην, 17ην καὶ 27ην ἡμέραν αὐτῆς), πάντως θὰ ἐπέλθῃ κακόν. Πρὸς ἀποφυγὴν τούτου ἡ ἀναβάλλουσι τοὺς γάμους ἢ ἐξέρχονται ἐξ ἄλλης θύρας ἢ, ἂν δὲν ὑπάρχῃ δευτέρα θύρα, ἐκ τοῦ παραθύρου.

Κατὰ τὴν νομηγνίαν πλεῖστοι λαοὶ συνηθίζουσι νὰ ἐκδηλώνωσι χαρὰν καὶ νὰ χαιρετῶσιν ἢ νὰ προσκυνῶσι τὴν σελήνην, αἱ δὲ συνήθειαι αὗται ἔχουσιν, ὡς παρατηρεῖ ὁ Frazer¹, τὸν χαρακτῆρα πολλῶν μαγικῶν ἐνεργειῶν ἢ θρησκευτικῶν τελετῶν. Καὶ οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληρες ἐν ταῖς νομηγνίαις προσήχοντο εἰς τὴν Σελήνην καὶ ἐστεφάνων τὴν ἑαυτῶν καὶ ἐπεμπον δεῖπνα εἰς τὰ τρίστρατα ὡς θυσίας εἰς αὐτήν². Νῦν θεωρεῖται εὐοίωνος ἡ θεὰ τῆς νέας σελήνης. «Χαίρε' ἄ τὰ μῦτια ποῦ θωροῦν ὑπὸν ἡμερῶν (ἢ τριῶν μῶν) φεγγάρι», λέγει μίτ παροιμία³. Οἱ τὸ πρῶτον ἀλεποῦρας νεῶν σελήνην ἀπαγγέλλουσιν ἔμμετρον χαιρετισμὸν πρὸς αὐτήν. «Προσκύνα σε, νιὸ φεγγάρι» ἢ «ὦ, καλῶς τὸ νιὸ φεγγάρι, / σὰν τὸ νιὸ τὸ παλιό, / π' ὕγιος δὲν τὸ χαιρετίση / τὸν περίδρομο νὰ χύσῃ, ἀφ' τὸ στόμα, ἀπ' τὰ χεῖλη, / γῆ ἀφ' τὸ μεσιανὸ δακτύλι»⁴. Αἱ δὲ γυναῖκες ἐν Χίῳ ἐκφέρουσι τὴν ἐξῆς εὐχὴν: «Σὰν ποῦ γεμίζει τὸ φεγγάρι, ἔτσι νὰ γεμίζῃ καὶ τ' ἀντρός μου (ἢ τοῦ ἀδελφοῦ μου κτῴ.) τὸ πουγγί»⁵. Ὁ Ἰωσήφ ὁ Βρυέννιος μεταξὺ τῶν δεισιδαιμονιῶν τῶν συγχρόνων του βυζαντινῶν καταλέγει καὶ ταύτην («καὶ τὴν σελήνην νεάζουσαν προσκυνοῦσι πολλοὶ χαιρετίζοντες»⁶). Καὶ ἄλλοι λαοὶ συνηθίζουσι νὰ χαι-

χθόνια, τρεῖς δὲ εἰς τὰ οὐράνια, ὑπενθυμίζει ἀρχαίας μυθολογικὰς παραστάσεις περὶ καθόδου ἢ διαμονῆς σεληνικῶν θεοτήτων ἐπὶ τινε χρόνον ἐν τῷ ἄδῃ, ὡς τῆς Περσεφόνης (περὶ συνταυτίσεως τῆς Περσεφόνης καὶ τῆς σελήνης βλ. Roscher, Selene, σ. 119 κέ.) καὶ τῆς Ἰστάρ.

1. Frazer, Adonis, σ. 307 κέ.

2. Roscher, Selene, σ. 110 κέ.

3. Π. Π., λ. φεγγάρι, ἀρ. 3. 38.

4. Κανελλάκη, Χιακὰ ἀνάλεκτα, σ. 201. Ἐν Βούξ τῆς Καλαβρίας συνηθίζεται ἄλλος χαιρετισμὸς: «Φεγγάριμ μου, φεγγάριμ μου, / χαιρέτα μου τοὺς ἄγιουμ μου / χαιρέτα μου καὶ τὸ Χριστὸ / καὶ ὄλω τῶν Χριστιανῶ» (Morosi, ἐν Archivio glottol. italiano, τ. IV, σ. 96).

5. Κανελλάκης, αὐτ., σ. 367.

6. Ἐν Λάμπρου Νέω Ἑλληνομνήμονι, τ. Δ', σ. 17.

ρετώσι τὴν νέαν σελήνην προσδοκῶντες ὠφέλειάν τινα ἐκ τούτου. Ἐν Σλαβωνίᾳ καὶ Βοσνίᾳ πιστεύουσιν ὅτι ἐκεῖνος ποῦ προσκυνήσῃ τὴν νέαν σελήνην ἐξασφαλίζει τὴν ζωὴν του ἀπὸ τοῦ θανάτου καθ' ὅλον τὸν μῆνα¹. ἐν Landsberg τοῦ Βρανδεβούργου ὁ ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας κάμνων ἀνὰ τρεῖς μετανοίας εἰς τὴν νέαν σελήνην ἐλπίζει ὅτι θὰ λάβῃ ἐν δῶρον². Ἐν δὲ Σαμλάνδη καὶ ἐν Λιθουανίᾳ πιστεύουσιν, ὅτι ὅποιος κάμῃ τρεῖς ὑποκλίσεις εἰς τὴν νέαν σελήνην καὶ ἐκφράσῃ μίαν εὐχὴν, θὰ ἴδῃ αὐτὴν πληρουμένην³.

Συναφῆς πρὸς ταῦτα εἶναι καὶ ἡ καθ' ἅπασαν τὴν Ἑλλάδα κρατοῦσα συνήθεια, ὃ τὸ πρῶτον βλέπων τὴν νέαν σελήνην νὰ ψαύῃ διὰ τῆς χειρὸς χρυσοῦν τι κόσμημα ἢ νόμισμα, ὅπως αὐξάνωσι τὰ χρήματά του κατὰ συμπάθειαν, ὡς αὐξάνει ἡ σελήνη⁴. Τὴν αὐτὴν δοξασίαν εὐρίσκομεν καὶ παρ' ἄλλοις εὐρωπαϊκοῖς λαοῖς. Γερμανός τις ζήσας κατὰ τὸν ΙΔ' αἰῶνα στηλιτεύει τὴν δεισιδαιμονίαν τῶν συγχρόνων του, οἵτινες τιμῶσι τὴν νέαν σελήνην, καὶ ὅταν τὸ πρῶτον ἴδωσιν αὐτὴν ἀνοίγουσι τὸ βαλάντιόν των καὶ δεικνύουσι τὰ ἐν αὐτῷ νομίσματα καὶ ταραττοῦσι καὶ κινουῦσι ταῦτα νομίζοντες ὅτι διὰ τοῦ τρόπου αὐτοῦ θ' αὐξήσωσι τὴν περιουσίαν των κατὰ τὸν μῆνα⁵. Ἐκ τῶν μέσων χρόνων ἔχομεν καὶ ἄλλαι συνήθειαι ἱστορίας, βεβαιούσας τὴν συνήθειαν ταύτην καὶ ἐν Γερμανίᾳ καὶ ἐν Ἰταλίᾳ. Σήμερον ἐν Βενετίᾳ ψαύουσι νόμισμα χρυσοῦν, ἕνα ἴδωσι τὸ πρῶτον τῆς σελήνης τέταρτον⁶. Ἐν Βοσνίᾳ ὁ τὸ πρῶτον βλέπων ἐν ὑπαίθρῳ τὴν νέαν σελήνην κτυπᾷ τὸ θυλάκιόν του ἢ τὸ ἀνακινεῖ ἐπιλέγων («Ἐλα φεγγαροῦ εἰς τὴν τσέπη μου!»)⁷. Ἐν Βοσνίᾳ καὶ Ἐρζεγοβίῃ ὁ τὸ πρῶτον βλέπων τὴν νέαν σελήνην τρίβει χρυσοῦν τι ἀντικείμενον εἰς τὴν παλάμην του⁸. Ἐν Worcester ἐπὶ τῇ θεᾷ τῆς νέας σελήνης ἀνακινουῦσι νομίσματα εἰς τὸ θυλάκιόν των⁹, καὶ ἀλλαχοῦ δὲ τῆς Ἀγγλίας καὶ τῆς Σκωτίας τὰ αὐτὰ παρατηροῦνται¹¹.

Ἐνιαχοῦ τῆς Ἑλλάδος πιστεύεται ὅτι ἡ θεὰ τῆς νέας σελήνης δὲν εἶναι ἀκίνδυνος, ἀλλ' ὅτι ἡ νέα σελήνη εἶναι ἔμπλεως κακῶν, ταῦτα δὲ μεταδίδει

1. Zeitschrift d. Ver. f. Volksk. 1892, σ. 183.

2. Αὐτ. 1891, σ. 189, 13.

3. Am Ur-Quell 1890, τ. 3, σ. 123,6.

4. Ἐνιαχοῦ τῆς Θράκης, ὅταν ἴδωσι κατὰ πρῶτον τὴν σελήνην, πηδῶσι τρεῖς καὶ τύπτοντες τὰς παλάμας λέγουσιν: «Ὡς μ' ἡῤες, νὰ μ' ἀφήσης!» ἀναδεύουσι τὸ βαλάντιον αὐτῶν, ἵνα γεμισθῇ, ὅπως γεμίζει ἡ σελήνη (Λαογραφικὸν ἀρχεῖον, ἀρ. 4, 144, 18. Βλ. καὶ Λαογρ. Β' 413, 64), καὶ πολλαχοῦ τῆς Ἑλλάδος κρατοῦσιν ὅμοιαι συνήθειαι.

5. Παρὰ *Fr. Panzer*, Bayerische Sagen u. Bräuche, München 1855, τ. II, σ. 260.

6. Zeitschrift d. Ver. f. Volksk. 1912, σ. 124, σημ. 4.

7. *Reinsberg-Düringsfeld*, Ethnologische Curiositäten, τ. II, σ. 118.

8. *Wuttke*, Deutsch. Volksaberglaube § 632, σ. 408 γ' ἐκδ.

9. Zeitschrift f. östereich. Volksk., τ. V, σ. 172.

10. Folk-lore 1909, σ. 343.

11. *Frazer*, Adonis, σ. 312.

εις τούς βλέποντας αὐτὴν τὸ πρῶτον ἀπὸ τῆς ἐμφανίσεώς της. Ἐν Σφακίοις τῆς Κρήτης πιστεύουσιν ὅτι ἡ τοιαύτη ἐπήρεια δύναται νὰ μεταβιβασθῇ ὑπὸ τοῦ ἰδόντος τὸ πρῶτον τὴν νέαν σελήνην εἰς ἐκεῖνο, πρὸς ὃ ἀμέσως ἔπειτα στρέψῃ τὸ βλέμμα του. Ὅθεν σπανίως μὲν πρὸς ἀποτροπὴν τοῦ κακοῦ κάμνει ὁ ἰδὼν τὸν σταυρὸν του, συνηθέστερον δὲ στρέφει τὸ βλέμμα εἰς βουνόν, διὰ νὰ ἐπιρρίψῃ ἐπ' αὐτοῦ τὰ ἀπὸ τοῦ φωτὸς τῆς σελήνης κακὰ¹, ὁμοίως δηλ. ὡς ἐν ἐπωδαῖς καὶ ἐν ἀπευχαῖς παραπέμπουσι τὰ κακὰ «'ς τ' ἄγρια ὄρη» ἢ «'ς τὰ ὄρη, 'ς τὰ βουνά». Καὶ ἐν Λέσβῳ ὁ τὸ πρῶτον ἰδὼν νέαν σελήνην στρέφει ἀμέσως τὰ βλέμματά του πρὸς τὰ ὄρη, διὰ ν' ἀποτρέψῃ τὰ κακὰ, ἀν δὲ μὴ πράξῃ τοῦτο, ὁ πρῶτος τὸν ὁποῖον θὰ ἴδῃ, θὰ βγάλλῃ ἐξανθήματα εἰς τὸ πρόσωπον². Ἐν Ἀργυράδῃς τῆς Κερκύρας λέγουσιν ὅτι «ἔτσι πρωτογένεται τὸ φεγγάρι, δὲν πρέπει νὰ καθόμαστε καταφέγγαρα γιὰ νὰ μὴ φεγγαριστοῦμε καὶ βγάλουμε ὀξοθιά μας τὴ χρυσή»³. Ὅθεν οἱ κάτοικοι τῶν Ἀργυράδων πιστεύουσιν ὅτι τὸ φῶς τῆς νέας σελήνης προξενεῖ ἰκτερον. Ἐν Φαναρίῳ δὲ τῆς Θεσσαλίας δοξάζουσιν ὅτι δὲν πρέπει ν' ἀτενίζωσι τὴν πλησιφαῆ σελήνην, διότι κατὰ τὴν γέμισήν μαζεύει ἐκ τοῦ κόσμου τὰ κακούδια, καὶ ὅταν χάνεται τὰ μεταδίδει. (Παρὰ Λάμπρου Βαμπούλη).

Ἐν Σφακίοις προσέτι πιστεύουσιν ὅτι ἡ ἀνέμωσις θὰ μείνῃ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐπὶ ἓνα σεληνιακὸν μῆνα εἰς τὴν κατὰ τὴν κατάστασιν, εἰς τὴν ὁποίαν ἔσται, ὅτε τὸ πρῶτον εἴδῃ τὴν νέαν σελήνην, διὰ συνήθως ἀτενίζουσιν αὐτὴν ὄρθιοι νομίζοντες ὅτι ἐξασφαλίζουσιν αὐτὰς εἰς ἐκείτους ὑγείαν καὶ εὐρωστίαν⁴.

Τὸ δακτυλοδεικτεῖν τὴν σελήνην νομίζεται ὕβρις πρὸς αὐτὴν, ὃ δ' ὕβριστης τιμωρεῖται· καὶ τοῦτο, διότι τὸ δακτυλοδεικτεῖν θεωρεῖται πάντοτε ἀπρεπές. «Μὴ δείχνῃς τὸ φεγγάρι μὲ τὸ δάχτυλο, γιατί σ' τὸ κόβει» ἢ «γιατί σοῦ πέφτει» λέγουσι πολλάκις αἱ μητέρες πρὸς τὰ τέκνα των. Ἐν Κύπρῳ πρὸς ἀποτροπὴν παντὸς κακοῦ τρίβουσι τὰς χεῖρας διὰ τῆς λεβηρίδος τοῦ ἐν τῇ νήσῳ ἐκεῖνη ἐμφιλοχωροῦντος ἰοβόλου ὄφεως κουφῆς, διότι πιστεύουσιν ὅτι δακτυλοδεικτοῦντες τὴν σελήνην θὰ θραύσωσι πινάκια ἢ θὰ προξενήσωσιν ἄλλας ζημίας κατ' οἶκον⁵. Ὅμοια πρόληψις ἐπικρατεῖ καὶ περὶ τῆς ἱριδος⁶ καὶ τῶν ἀστέρων. Τὰς αὐτὰς δὲ πρόληψεις ἔχουσι καὶ οἱ Γερμανοί. Τοῦ δακτυ-

1. Κρητικὸς ἀστὴρ, ἐνθ' ἀν. Λαογρ. Α' 357 - 8.

2. *Georgeakis et Pineau, Le Folk-lore de Lesbos*, σ. 354 - 5.

3. Κατ' ἀνακοίνωσιν τοῦ διδάκτορος Γερασ. Σαλβάνου.

4. Λαογρ., ἐνθ' ἀν.—Καὶ ἐν Θράκῃ νομίζουσιν ἀπαίσιον νὰ πρωτοῖδωσι τὴν σελήνην καθήμενοι (Λαογραφικὸν ἀρχεῖον, ἀρ. 4, 144, 18).

5. *Γ. Δουκᾶ, Ὁ κύπριος ὄφις, ἐν Πανδώρα, τ. ΙΘ', σ. 158. Τοῦ αὐτοῦ, Φιλολογικὴ καὶ ἐπισκέψεις, σ. 130.*

6. Βλ. τοὺς ἐμοὺς ΔΜΜ., σ. 21 - 2 (=Παρνασσός, τ. Δ', σ. 605-6) καὶ *L' encyclopedie en Grèce, ἐν Mélusine, τ. II, σ. 39.*

λοδεικτοῦντος τὴν σελήνην ζηραίνεται ὁ δάκτυλος¹. ὁ δακτυλοδεικτῶν τὴν σελήνην ἢ τοὺς ἀστέρας πληγώνει μὲ τὸ δάκτυλόν του τὰ μάτια τῶν ἀγγέλων². Καὶ ἄλλοι δὲ λαοὶ μὴ εὐρωπαϊκοὶ τὰ αὐτὰ πρεσβεύουσι. Κατὰ τὸν Bastian, οἱ Σῖναι ὑπολαμβάνουσι παράβασιν τοῦ ὀφειλομένου σεβασμοῦ πρὸς τὰς τρεῖς λαμπηδόνας, τὸν ἥλιον, τὴν σελήνην καὶ τοὺς ἀστέρας τὸ δακτυλοδεικτεῖν αὐτούς. Οἱ δὲ Odjibways ἀπαγορεύουν εἰς τὰ παιδιά των νὰ δεικνύωσι μὲ τὸ δάκτυλον τὴν σελήνην, διότι διατρέχουν τὸν κίνδυνον νὰ τὸ δαγκάσῃ³. Καὶ ἐν Καμερόν δὲν δακτυλοδεικτοῦσι τὴν σελήνην⁴.

Δ'.

Ἐκλείψεις.

Αἱ ἐκλείψεις τῆς σελήνης, καθὼς καὶ αἱ τοῦ ἡλίου, διεγείρουσι καὶ εἰς τοὺς καθ' ἡμᾶς Ἕλληνας τὸν αὐτὸν δεισιδαίμονα φόβον, ὃν καὶ εἰς ἄλλους παμπόλλους λαούς. Ἀλλὰ πρὸς ἀποτροπὴν τοῦ ἐπιχειμένου δῆθεν κακοῦ προσφεύγουσι συνήθως εἰς δεήσεις μόνον καὶ ἰκετικὰ πρὸς τὸν Θεὸν καὶ τοὺς ἀγίους· νομίζοντες ὅτι προμαντεύουσιν ἐπιχειμῶνα μὴ τι δυστύχημα⁵, ζητοῦσι παντοιοτρόπως ν' ἀποφύγωσιν αὐτό. Ἀναπαύσεισι ἀθηναϊκῆς ἐφημερίδος ἐκ Θήρας παρῆκει Κωφρῶν περιγραπὴν τοῦ κατὰ λαβῆτος τοῦς κατοίκους τῆς γῆσου χρόνου κατὰ τινὰ ἐκλείψιν⁶. Σπουδαιότερα δὲ κατένιαχού μόνον τῆς Ἑλλάδος γίνεται ἡ χρῆσις τῶν παρά τοῖς ἀρχαίοις⁷ καὶ παρ' ἄλλοις λαοῖς συνήθων μέσων τῆς ἐκφοβήσεως κακοποιῶν δυνάμεων, εἰς αἷς ἀποδίδονται αἱ ἐκλείψεις, διὰ συγκρούσεως χαλκῶν σκευῶν καὶ τῶν τοιούτων⁸. Ἐν παράδειγμα τοιαύτης ἐκ-

1. Grimm, Deutsche Mythologie, 4 ἐκδ. τ. III, σ. 477, δεισιδ. 1123. Τοῦ δακτυλοδεικτοῦντος τ' ἀστρα ἢ πίπτει ἢ ζηραίνεται ὁ δάκτυλος (Kuhn u. Schwarts, Nordd. Sagen, σ. 458). Wuttke, Deutsch. Volksabergl. § 11. 598.

2. Grimm, αὐτ., σ. 445, δεισιδ. 334. Τὸ δακτυλοδεικτεῖν πληγώνει τοὺς ἀγγέλους (αὐτ., σ. 469, δεισιδ. 937. 947). Ὁ στρέφων τὰ νῶτα πρὸς τὴν σελήνην κατὰ τὸ παιγνίδιον χάνει (αὐτ. 473, δεισ. 1021). Ἐν βορείῳ Θυριγγίᾳ οὔτε δακτυλοδεικτοῦσι τοὺς ἀστέρας, οὔτε βλασφήμως περὶ αὐτῶν ὁμιλοῦσιν, ὅπως μὴ τοῖς συμβῇ δυστύχημα (Zeitsch. d. Ver. f. Voksk. 1899, σ. 231).

3. Bastian, ἐν Zeitschr. f. Ethnologie 1872, σ. 362.

4. RTP. 1903, σ. 434.

5. Αἱ ἐκλείψεις θεωροῦνται δυσόλωνοι ἐν Σαράντα Ἐκκλησίαις τῆς Θράκης (Θρακικὴ ἐπετηρὶς 1896, σ. 190).

6. Ἐφημερὶς, 14 Ἰουνίου 1890.

7. O. Jahn, ἐν Berichten d. sächs. Ges. d. Wiss. 1855, σ. 79. Roscher, Selene, σ. 89. Lex. d. Mythol. II 1613. 1615. 2405. 3166. Samter, Geburt, Hochzeit u. Tod, σ. 39 καὶ 58 καὶ.

8. Βλ. Archiv f. Religionswiss. 1912, σ. 467. Παρὰ τοῖς Ἰνδοῖς τῆς Ἀμερικῆς καὶ τοῖς Περουβίοις: Waits, Antropologie, τ. III, σ. 215. 531, IV 451. Πρὸς ἀποτροπὴν

φοβήσεως αναγράφομεν, ὅπερ ἐκθέτει ὁ Ludwig Ross, παρατηρηθὲν ὑπ' αὐτοῦ εἰς τὸ Καστελλόριζον κατὰ τὴν ἐκλείψιν τῆς σελήνης τὴν νύκτα τῆς 19)31 Μα-
 λου 1844. "Αμα ἐννοήσαντες, διηγεῖται ὁ Ross, τὴν ἐκλείψιν, ἐξύπνησαν οἱ
 κάτοικοι. Τί εἶναι; Τί τρέχει; Τὸ φεγγάρι ἔμπλεξεν, τὸ φεγγάρι ἐχάθηκε. Καὶ
 Τοῦρκοι καὶ Ρωμιοὶ ἐπυροβόλουν διὰ ν' ἀποσοβήσωσιν ἢ φονεύσωσι τ' ἀπει-
 λοῦντα τὴν σελήνην «δαιμόνια, στοιχειά, τσίνια». Ὁ κόσμος ἔτρεχεν εἰς τὰς
 ἐκκλησίας, δεήσεις καὶ παρακλήσεις, ἐνῶ ἄλλοι πλήττοντες σιδηρᾶ καὶ χαλκᾶ
 σκεύη ἐνόμιζον ὅτι ἠδύναντο οὕτω συντελεστικώτερον ν' ἀποδιώξωσι τοὺς
 δαίμονας¹.

Ἡ δὲ παγκόσμιος σχεδὸν δοξασία περὶ τῆς προελεύσεως τῶν ἐκλείψεων
 ἐκ πονηρῶν πνευμάτων ἢ δρακόντων ἢ θηρίων, ζητούντων νὰ καταβροχθίσωσι
 τὴν σελήνην ἢ τὸν ἥλιον², ἧς δοξασίας ἐξίτηλα ἔχνη διετηρήθησαν ἴσως εἰς
 ἀρχαίους ἐλληνικοὺς μύθους³, ἀνευρίσκεται σαφῶς εἰς τινὰς παλαιότερας
 παραλλαγὰς ἀκριτικοῦ ἄσματος⁴. Ἐν κυπριακῇ παραλλαγῇ ὁ ἐκ τῆς Ἀνα-
 τολῆς νέος ἄγει γυναῖκα ἐκ τῆς Δύσεως, ἀλλὰ δὲν τολμᾷ νὰ μεταβῆ, ὅπως τὴν
 παραλάβῃ, φοβούμενος τρία θεριά:

φοβᾶται ποῦ τὸν δράκοντα, φοβᾶται ποῦ τὸν λιόντα,
 ποῦ τὸν Ἀβρίτην ποταμόν, μὴν τὸ κακοδικήσῃ.

Ἄλλ' ἡ πηνελόπη μνησθεὶς εἰς αὐτόν, ὅτι κατὰ τὸν καιρὸν ἢ τὴν περιστάσιν νὰ ἔλθῃ, διότι
 τὸν μὲν δράκοντα ἀπέκτειναν, τὸν λιόντα ἐπέκτειναν καὶ τὸν Εὐφράτην ἐξευξαν
 διὰ γεφυρῶν. Ἰππεύσας ὁ νέος τὸν μαῦραν τῆς

τὸν λέουσι Πετρίτην,
 ποῦ καταλεῖ τὰ σίδηρα καὶ πίνει τὸν Ἀβρίτην,
 ποῦ μὲ τὰ νέφη περπατεῖ καὶ τὲς δροσιὰς ἐγλείφει,

φανταστικῶν κινδύνων κρότοι ἐν Χαλεπίῳ καὶ ἐν Περσίᾳ: Zeitschr. d. Ver. f. Volksk. 1910, σ. 142.

1. Ross, Kleinasien, σ. 7.

2. Grimm, Deutsche Mythologie, σ. 668 κέ. (588 κέ. 8' ἐκδ.) Edw. Tylor, Primitive Culture I, σ. 328 κέ. (I, σ. 323 γερμ. μεταφρ.). Archiv f. Religionswiss. 1912, σ. 467. Siecke, Drachenkämpfe, σ. 10 κέ. Παρὰ τοῖς ἀρχαίοις Αἰγυπτίοις: Maspero, Histoire ancienne des peuples d' Orient, τ. I, σ. 90 κέ. 93. Roscher, Lex. d. Mythol. II 2745. Παρὰ τοῖς Ἰνδοῖς (Βέδαι, Βουδισταί): Siecke, ἐνθ' ἄν. Ch. R. Lanmann, ἐν Festgruss an Roth 1893, σ. 187 κέ. Παρὰ τοῖς Θιβετίοις: RTP. IX 573. Παρὰ τοῖς Αὐστραλοῖς: Waitz, Anthropologie, τ. VI, σ. 266.

3. Πρβλ. Roscher, Nachträge, σ. 32, 2. Lex. d. Mythologie II 3167. Ὁ Siecke ἀνευδοιάστως ὑποστηρίζει ὅτι πολλοὶ ἐλληνικοὶ μῦθοι ἀναφέρονται εἰς τὴν παροίασιν τῆς καταπόσεως τῆς σελήνης ὑπὸ δαίμονος ἢ θηρίου, οἷον ὁ τοῦ Κρόνου καὶ τῶν παίδων αὐτοῦ, οἱ τῆς καταπόσεως ὑπὸ δράκοντος τοῦ Ἡρακλέους καὶ τοῦ Ἰάσονος κλπ.

4. Ἀναγραφὴν τῶν παραλλαγῶν τοῦ ἄσματος τούτου βλ. ἐν Παραδόσ., σ. 994. Λαογρ. Δ' 182.

μεταβαίνει εἰς τῆς μνηστῆς αὐτοῦ. Ἄλλ' ὁ Δράκοντας δὲν εἶχε φονευθῆ, καὶ ὅτε ὁ νέος διῆλθε πρὸ τοῦ σπηλαίου του, ζητεῖ νὰ τὸν φάγη. Ἐκεῖνος τὸν παρακαλεῖ νὰ τὸν ἀφήσῃ μόνον νὰ τελέσῃ τοὺς γάμους του ὑποσχόμενος ὅτι θέλει ἐπιστρέψῃ. Ὁ Δράκοντας τῷ χορηγεῖ τὴν ἄδειαν, ἀφοῦ πρῶτον ὠρκίσθη ὅτι δὲν θὰ παραβῆ τὴν ὑπόσχεσίν του.

«Μόσε μου, παῖδιο, μόσε μου, κι ἀφήνω σὲ νὰ πάῃς».
 Ἐμοσέν του χαμαὶ ἔς τὴν γῆν, εἶπεν του χῶμα νὰ ἴνι.
 Ἐμοσέν του ἔς τὸν οὐρανόν, τὰ ἄστρα, τὸ φεγγάριν,
 πῶς τριῶν μερῶν γαμπρὸς νὰ ἴνι κ' ἐν νὰ ῥτη νὰ τὸν φάῃ,
 κι ἂν παραλλάξῃ πού τὲς τρεῖς, ἄς τρῶ πού τὸ φεγγάριν.
 Ὁ Δράκος στάθην ἐμπιστὰ κι ἀφήκεν τον καὶ πάει.

Καὶ ἐπέστρεψεν μὲν ὁ νέος, ἀλλὰ συνοδευόμενος ὑπὸ τῆς νεαρᾶς συζύγου του, ἦν φοβηθεὶς ὁ Δράκος, διότι ἦτο αὕτη ἡ τοὺς δράκοντας ἀποτεφροῦσα, κόρη τῆς ἀστραπῆς καὶ τῆς βροντῆς ἐγγόνῃ, ἀφήκεν αὐτὸν ἐλεύθερον¹.

Ἐν ἑτέρᾳ παραλλαγῇ, κερκυραϊκῇ, ὁ Γιάννης² ἀφήνει εἰς τὸν δράκοντα ἐγγυητὰς τὸν Ἥλιον καὶ τὸ Φεγγάρι.

Κι ὁ Γιάννης ἐπαράθησε, κι ὁ Δράκοντας πεινάει,
 κ' ἐκεῖ ἀρχιμάει κ' ἐτρώει τοῦ ἡλίου τισὶ ἀχτίδες.

Ἡ σύζυγος τοῦ Γιάννη εἶναι τὸ καὶν τοὺς δράκοντας ἀστραπέλεκτο μῆ-
 τέρα ἔχουσα τὴν ἀστραπὴν καὶ κρατεῖ τὸ βάλι³. Ἐν ἑτέρῳ δ' ἄσματι:

Βάλαν τὸν ἥλιο μῆστρα καὶ τὸ φεγγάρι ἐγγύη
 κι ὁ Δημητρῆς παράρρησε τὴν τρίτη ὡς τὸ γιόμα.
 Ὁ ἥλιος ἐθάμπωσε καὶ τὸ φεγγάρι χάθη⁴.

Εἰς ἄλλο δὲ ἀνέκδοτον ἄσμα τῆς Σύρου ὁ Γιάννος κρατεῖται ἀπὸ τὴν Λά-
 μιαν καὶ εἰς αὐτὴν ὀρκίζεται νὰ ἐπανέλθῃ.

Κι ὁ Γιάννης ἀργοπόρησε κ' ἐθύμωσε ἡ Λάμια,
 κι ἀπὸ τὴν πείνα ἔτρωε τοῦ ἡλίου τὶς ἀχτίνες⁵.

1. Ἄσμα ψαλλόμενον ἐν Κύπρῳ κατὰ τὴν τελετὴν γάμων (Λουκά, Φιλ. ἐπισκέψεις, σ. 80 κέ. Σακελλαρίου, Κυπριακά, τ. Α', σ. 721-2.—Κόρη τῆς φύσεως καὶ τῆς βροντῆς ἀναφέρεται καὶ ἐν τῷ ἐστωνικῷ Kalewipoeg (RTP. IX 167).

2. Τὸ ὄνομα τοῦ Διγενῆ εὐρίσκεται πολλάκις παρηλλαγμένον ἐν ταῖς παραλλαγαῖς τῶν ἀκριτικῶν ἄσμάτων εἰς Διενῆς, Ἰενῆς, Ἰγιανῆς, Γιάννης, Διονῆς κλπ. Δημητρῆς κλπ.

3. Γ. Α. Κορτοῦ, Δημοτικὰ ἀνέκδοτα Κερκύρας, Κέρκυρα 1877, σ. 12.

4. Α. Ἰατρίδου, Συλλογὴ δημοτ. ἄσμάτων, Ἀθῆν. 1859, σ. 66.

5. Ἀνακοινωθέν μοι ὑπὸ τοῦ κ. Ἐμμ. Γ. Πολιτάκη.—Δράκων καὶ ἀχτίνες τοῦ ἡλίου ἀναφέρονται καὶ ἐν δαλματικῇ κοσμογονικῇ παραδόσει, καθ' ἣν, ὅτε ὁ Θεὸς ἐπλασε τὸν κόσμον, εἶχεν ὁ ἥλιος δέκα ἀχτίνες· τούτων τὰς ἐννέα ἔπιεν ὁ δράκων, τὴν δὲ δεκάτην ἔσωσεν ἡ χελιδὼν εἰς τὰς πτέρυγὰς τῆς (Zbornik τῆς ἀκαδημίας τοῦ Agram, τ. X, σ. 222 κέ. —Zeitschrift d. Ver. f. Volksk. 1907, σ. 225).

Αί μυθολογικαὶ δ' ὁμῶς αὐταὶ παραστάσεις Δρακόντων ἢ Λαμιῶν, αἵτινες τρώγουσι τὰς ἀκτῖνας τοῦ ἡλίου καὶ τῆς σελήνης καὶ προξενοῦσι τὰς ἐκλείψεις αὐτῶν, κατ' οὐδὲν διαφέρουσαι τῶν παρὰ τοῖς ἄλλοις λαοῖς παραστάσεων περὶ τῆς αἰτίας τῶν ἐκλείψεων, μόνον εἰς τὰ παλαιὰ δημοτικὰ τραγούδια εὐρίσκονται. Ἄλλως εἶναι ἄγνωστοι εἰς τὸν καθ' ἡμᾶς λαόν, ὅστις τὰς ἐκλείψεις ἀνάγει συγκεχυμένως εἰς τὸν Θεόν, ἐκδηλοῦντα δι' αὐτῶν τὴν ὀργὴν του.

Ἐπίμετρον (εἰς σελ. 188, σημ. 5).

Εὐχαὶ εἰς τὴν σελήνην. Ἐκ μαγικοῦ πapyrus Παρισίων (Wessely Bericht über griech. Papyri, ἐν Wiener Studien 1886, τ. 8, σ. 198). «*Εὐχὴ πρὸς τὴν σελήνην ἐπὶ πάσῃ πράξει.* Ἐλθέ μοι, ὦ δέσποινα, φίλη τριπρόσωπε σελήνη, εὐμενία δ' ἐπάκουσον ἐμῶν ἱερῶν ἐπαιδῶν· νυκτὸς ἄγαλμα, νέα φασίμβροτε ἠριγένεια κλπ.» ὁ τελευταῖος στίχος «ἐλθέ ἐπ' ἐμαῖς θυσίαις καὶ μοι τόδε πρᾶγμα ποίησον» (αὐτ., σ. 201).

Ἐκ χειρογράφου ἰατροσοφικοῦ τοῦ 15^{ου} αἰῶνος τῆς ἐν Μονάχῳ δημοσίας βιβλιοθήκης (Ἑλλην. κῶδ. LXX, φ. 247B). «*Προσευχὴ τῆς σελήνης.* Δέσποτα κύριε, ὁ δεσπότης ζώντων καὶ νεκρῶν, ὁ ἐν σοφίᾳ κατασκευάσας τὸν ἄνθρωπον, ἵνα δεσπότη τῶν ὑπὸ σοῦ γεννηθέντων κτισμάτων ἐν δσιότητι καὶ ἀνέσει, συνέργησόν μοι, ἵνα δυναθῶ ὁ δουλός σου χάριν λαβεῖν καὶ ὑποτάξαι τὸν πλανήτην τὴν σελήνην καὶ τελειῶσαι τὸ ἔργον, ὃ ἐπεχειρήσθην. Ὀρκίζω σε, σελήνη, τοῦ οὐρανοῦ ὠραιότατη πορφύρα καὶ τῆς νυκτὸς παραμυθία¹. Ὀρκίζω σε εἰς τὴν ὁδόν σου καὶ εἰς τὴν ἀνοσάνθησίν σου καὶ εἰς ἀναμετρήτους βαθμούς, ἐν οἷς μετέρχεται, καὶ εἰς τὰ ὀνόματα ταῦτα: Σαβαήλ, Βοαήλ, Ὠνιτζήρ, Σπαροῦ, Σωτήρχα, Γαβήδ, Οὐτουπών, Καιπολής, Γωμεδήμ, Μαρηβάτ, εἰς ταῦτα σὲ ὀρκίζω, σελήνη, ἵνα μου ὑποκλίνης τὴν χάριν σου καὶ τὴν ἐνέργειάν σου εἰς τὴν δουλείαν ταύτην, ἐν ᾧ ἐπιχειρίζομαι»².

Ἐκ χειρογράφου Σολωμονικῆς τῆς Ἱστορικῆς Ἑταιρείας φ. 7α. «*Γιδού (=ἰδού) καὶ ἡ εὐχὴ τῆς σελήνης*· κυριεύει τῇ δευτέρᾳ. Κύριε παντοκράτορ, ὕψιστε καὶ συνεκτικὲ τῶν ἀπάντων, βασιλεῦ τῶν βασιλευόντων καὶ κύριε τῶν κυριευόντων, τὸ(ν) οὐρανὸν κοσμήσας τοῖς ἀστρασιν καὶ τὴν γῆν ὠραγίσσας (=ὠραῖσας) τοῖς ἀνθεσιν, ὃν πᾶσα κτίσις ὄρατὴ καὶ ἀόρατος τρέμουν³ ἀπὸ προσώπου τῆς δυνάμεώς σου⁴· δέομαι καὶ περικαλῶ ἐγὼ ὁ ἀνάξιος δοῦ-

1. Τὰ ἐπίθετα ταῦτα τῆς σελήνης, αἵτινα καὶ ἐν τῇ Σολωμονικῇ τῆς Ἱστορικῆς ἐταιρείας καὶ τῷ παρ' ἐμοὶ παρὶω ἰατροσοφικῷ ἐπαναλαμβάνονται, εὐρίσκονται καὶ εἰς τὰς γνώμας Σεκούνδου τοῦ Ἀθηναίου (παρὰ Mullach, Fragm. Philos. Gr., τ. I, σ. 513. 516. 518): «Τί ἐστὶ σελήνη; Οὐρανοῦ πορφύρα, νυκτερινὴ παραμυθία».

2. Ὁμοία πρὸς ταύτην μὲ ἀσημάντους τινὰς παραλλαγὰς εἶναι «εὐχὴ τοῦ πλανήτου σελήνης» τῆς Σολωμονικῆς (κῶδ. 1265 τῆς Ἑθν. βιβλιοθήκης Ἀθηνῶν, φ. 9α).

3. Χφ. τερμου.

4. Χφ. δυναμειου.

λός σου, ἵνα ὑποκλίνῃς τὸν πλανήτην τῆς σελήνης τὰς χάριτας καὶ εὐεργεσίαις εἰς σὲ ἢ εἰς αὐταῖς ὁ ἐν σοί (;) ¹. Κυρία Σελήνη, τοῦ κόσμου σωτηρία καὶ ἐπίγνωστη (;), τοῦ οὐρανοῦ ² ἢ προφύρα καὶ τῆς νυκτὸς ἢ παραμυθία[ν] καὶ βιαζομένων πνευμάτων ἢ δέσποινα· ὦ ἐσὺ κυρία Σελήνη, ἢ ἀπόδειξις τοῦ χρόνου καὶ τὸ σημεῖον πασῶν τῶν (ἐορτῶν) καὶ πανηγύρεων ³, ὀρκίζω σε εἰς τὸν ὑψηλὸν θρόνον τοῦ θεοῦ καὶ εἰς τὰς λαμπρὰς ἀκτῖνας καὶ εἰς τὴν ἀνάστασιν τοῦ θεοῦ ἵνα μου ὑπακούσῃς· ὀρκίζω σε εἰς τὰ ἐξαπτέρυγα Χερουβείμ ⁴ καὶ Σεραφείμ καὶ εἰς πάσας τὰς τάξεις τῶν ἁγίων ἀγγέλων καὶ εἰς τὰ ὀνόματα ταῦτα ⁵: Γαλαβήρ, Βινοήλ, Ἀδοναήλ, Θελαβοήλ, Ἀρφαήλ, Ζογοθουήλ, Ἀγαθαήλ νὰ μοῦ δείξῃς τὴν χάριν σου καὶ τὴν δύναμίν σου ⁶ καὶ τὴν ἐνέργειάν σου εἰς ταύτην μου τὴν πρᾶξι(ν). Ἀμήν» ⁷.

φ. 10α. «Ἐδῶ γράφομεν διὰ τῆς μελάνης τοὺς χαρακτῆρας τῶν πλανήτων. Γίνωσκε γὰρ ἔτι καὶ τοῦτο ⁸. "Ὅταν ὀρκίσῃς τοὺς ἀγγέλους γῆ τοὺς δαίμονας, κάπνιζέ τα ⁹ καὶ λέγεις καὶ τὴν εὐχὴν τοῦ πλανήτου· καὶ ὀρκίζε τοὺς ἀγγέλους ¹⁰ νὰ ὑποτάξουν τὰ δαιμόνια εἰς τὴν χρείαν σου ¹¹. Καὶ σὰν θέλῃς νὰ γράψῃς, πρῶτον γράψον τοὺς χαρακτῆρας καὶ ὕστερος γράψον εἴ τι θέλεις· νὰ γράψῃς τοῦ κάθε πλανήτου τοῖς χαρακτῆρας. Ἴδου ὅπου τοῖς γράφω κατόπιν.....» ¹².

φ. 10β. «Ἴδου οἱ χαρακτῆρες τῆς σελήνης. Ταῖς χαρακτῆρας γράψον με

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

1. Χφ. Αἱ λέξεις ὑποκλίνης (ἠποκλινής) μέχρι τοῦ εὐεργεσίαις (ευεργεσίγας) εἶναι γεγραμμένα ἐν τῷ μεσοστίχῳ, ἐν τῷ χώρῳ τῶ ἀνωθεν τῶν λέξεων ἀνάξιος μέχρι τοῦ σελήνη· εἶναι δὲ διαγεγραμμένα αἱ αὐταὶ λέξεις καὶ ἐν τῷ ἀμέσως κατωτέρῳ διαστίχῳ, ἐσφαλμένως γεγραμμένα (ἠποκλινίς τοῦ πλανητίς σεληνίς τας χάρις και). Μετὰ δὲ τὸ ἵνα καὶ τὸ σημεῖον τῆς παραπομπῆς εἰς τὰ ἀνωθεν γεγραμμένα, ἔπονται τὰ ἐξῆς δύσληπτα: ἰσείγας αὐτες νοεοσι.

2. Χφ. σοταιριατε και επιγνωστη τους ουρανοῦς. Ἡ Σολωμονικὴ τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης (φ. 11β) ἔχει: εὐταξία τε καὶ ἐπίγνωσις.

3. Χφ. πανηγυρον

4. Χφ. Χουρουβημ

5. Χφ. ονοματαυτα

6. Χφ. δθανμινσου

7. Ὅμοια εὐχὴ καὶ ἐν τῇ Σολωμονικῇ τῆς Ἐθνικῆς βιβλιοθήκης φ. 11α β.

8. Χφ. οτη και τουτον

9. Χφ. δεμοναν καπνηζμετα καπνηζετα

10. Χφ. αγγλους

11. Χφ. ταλεμονηα ηστηνηρανσου

12. Τὰ αὐτὰ ἐπιτομώτερον ἐν Σολωμονικῇ Ἐθν. Βιβλιοθήκης φ. 13α.

κρόκον και μόσκον και ροδόσταμον και μετά γαίματος ανθρώπου εις χαρτίν¹ κουνελίου ή πανπάκινον² και κάπνισον αυτό με τον στύρακα και χαλβάνιν.

Ίδου και τὸ μελάνι τῆς σελήνης. Τὸ μελάνι τῆς σελήνης γίνεται με τὸ ζουμί τῆς ἐλιᾶς και τὸ ὄρεοπάρπαρον³ και κάμφουραν και γαῖμα λαοῦ⁴, τρίψας και ἐνώσας αὐτὰ και ποῖσον μελάνιν και γράφε εις τὴν ὄραν ὅπου κυριεῦει ἡ σελήνη».

Ἐξ ἰατροσοφικοῦ ἀντιγραφέντος ἐν Πάρῳ κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ παρελθόντος αἰῶνος, τῆς βιβλιοθήκης μου φ. 84β. «*Εὐχὴ και ὀρκισμὸς τῆς σελήνης.* Κύριε παντοκράτορ, ὑψιστε, ὁ τῶν ἀπάντων βασιλεῦ τῶν βασιλευόντων και κύριος τῶν κυριευόντων· ὁ πλάστης τοῦ ἀνθρώπου και ποιητῶν κτισμάτων· τῶν ἀστέρων· κατακοσμήσας και τῆς γῆς τοῖς ἀνθεσιν· ἐπ' ὀνόματος αὐτοῦ πᾶσα κτίσις ὀρατὸς και ἀόρατος τρέμει ἀπὸ προσώπου τῆς δυνάμεως αὐτοῦ· χαρίτωσόν με ἵνα δυνηθῶ ἐγὼ ὁ δοῦλός σου Νικόλαος, υἱὸς τῆς παιδίσκης Καλῆς, χάριν λάβω ἀπὸ σοῦ ὅπως δυνηθῶ ὑποτάξω τὸν παρόντα πλανήτην τῆς σελήνης νὰ τελειώσω τὸ ἔργον μου εις τὴν ἐπιχείρησίν μου. Ὀρκίζω σε, σελήνη, ὠραίαν τε και τοῦ οὐρανοῦ πορφυράν⁵ και τῆς νυκτὸς παραμυθίαν· διαβαζομένων πνευμάτων δέσποινα, ὀρκίζω σε εις τὸν θεὸν τὸν ζῶντα, ὅπου με ἔκτισεν, εις τὸν οὐρανόν, ἵνα μὴν με παρακούσης· ὀρκίζω σε και εις τὰς λιμπράς σου ἀκτῖνας και εις τὴν ἀνάστασιν τοῦ Χριστοῦ νὰ μὴ ὑπακούσης· ὀρκίζω σας εις τὰ Χερουβεὶμ και Σεραφείμ και εις τὰ ὀνόματα ταῦτα: Γαλαβιρών, Ἐβενοήλ, Ἀγαλαήλ, Ἀδαμοήλ, Θελαφάη, Ἐριφούλ, Ζωαγοθοήλ, Ὀνιτζέρ, Παρούμ, Ἰσατάρ, Ἐχάμ, Σαβαόθ, Γωμεδόμ, Μαρεσάτ· μετὰ ταῦτά σου τὰ ὀνόματα σε ὀρκίζω νὰ ὑποκλίνης τὴν χάριν σου και τὴν παρόντα μου πρᾶξιν και μέλλω ποιήσω νὰ γένη βέβαιον και ἀληθινόν. Ἀμήν».

Ἐκ τῆς Σολωμονικῆς τῆς Ἐθν. βιβλιοθήκης ἀρ. 1265 φ. 39αβ. «*Χαιρετισμὸς ἄστρου πρὸς κατασκευὴν φίλτρου:* «Εἰς τὸ πρῶτον ἄστρον, ἂν τύχη ἀνατέλλοντος τῆς σελήνης, ἤγουν ἂν λάχη και δῆς τὸ φεγγάριν πρὶν τοῦ ἄστρου, χαιρετίσον αὐτὸ λέγων οὕτως. Χαῖρε φέγγος και μιλιτινόν, φέγγος καλή σου ἐσπέρα· ὀρκίζω σας κατὰ τοῦ καλέσαντός σε· ἐπὶ ἀνατολῶν και κατευ(θύν)εις ἐπὶ δυσμῶν, ὅπως κελεύης τὴν ὁ δεῖναν, ἵνα με ἀγαπήσῃ και ἔλθῃ ὅπου κοιμῶμαι».

1. Χφ. ηχαρτην

2. Ἦτοι βαμβάκινον (βομβύκινον). Ἡ Σολωμονικὴ τῆς Ἐθν. βιβλιοθήκης (φ. 13β) ἔχει ἡ βαμπακῆ.

3. Ὀρεοπάρπαρον εἶναι τὸ φαρμακευτικὸν φυτὸν *Rheum Emodi Wall* και *Rheum rhaponticum L.* Τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ και ἄλλοι τύποι φέρονται, ὡς ρέον βάρβαρον, ριομπάρπαρον, ρενμπάρμπαρο κλπ. (βλ. *B. Langkavel, Botanik der späteren Griechen, σ. 90*).

4. Χφ. λαον (=λαγοῦ, λαγωῦ).

5. Χφ. πορφυράν.